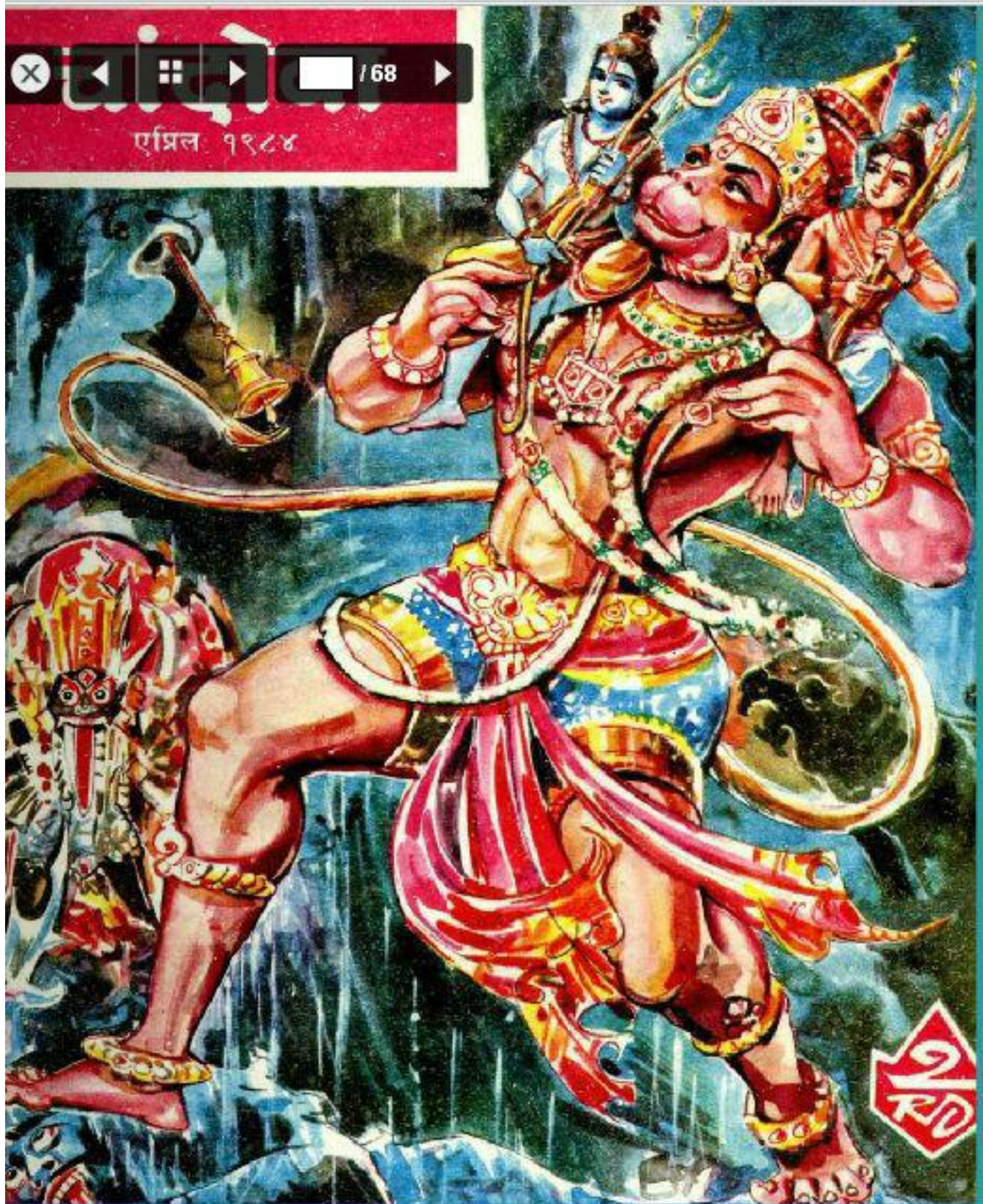

/ 68
एप्रिल १९८४

चांदोबातील नवलाई

उडणारे विचित्र प्राणी

काही काही वर्षांपूर्वी या पृथ्वीवर 'टीनोसार्स' नावाचे विचित्र सरपटणारे प्राणी होते. १६ मीटर लांबीचे पंख असल्याने हवेत उडणारे हे विचित्र प्राणी लक्षावधी वर्षे जगत, असे पूर्वी हेक्सात प्रदेशात प्राप्त झालेल्या लावा खंडावरून कळते.

व्योम मंडलात भ्रमण

अमेरिकेतील 'नासा' रॉक्वेल अंतर्जातीय विज्ञान संस्थेतील काही विज्ञानशास्त्रज्ञ मिळून एक व्योम नौका तयार करीत आहेत. ही व्योमनौका चवऱ्याहत्तर जणांना 'व्योमवस्तीत' घेऊन जाऊ शकेल. १९९० सालानंतर पहिले उड्डाण होईल असे तज्ज्ञांकडून सांगण्यात येते. या व्योम नौका यानात प्रवास करणाऱ्या प्रत्येक व्यक्तीचा खर्च अंदाजे वीस लक्ष डॉलर हून जास्त होईल, म्हणे.

कांचे सारखे सोने

न्यू मेक्सिकोतील लास अलमस या राष्ट्रीय प्रयोग शाळेत विज्ञान शास्त्रज्ञांनी सोन्याचे तुकडे घेऊन पलीकडची वस्तू दिसू शकेल इतके पातळ केले आहेत. यांची जाडी एका इंचाच्या दहा लक्षांशाहून कमी आहे म्हणे.

तुम्हांला माहीत आहे का?

१. कलकत्ता शहराची निर्मिती कोणी केली? केव्हां

२. क्रिश्चन धर्मांविषयीं औत्सुक्य कोणत्या मोंगल बादशाहाने दर्शविले, तुम्हांला माहीत आहे का?

३. अॅलेक्झॅण्डरच्या भारतावरच्या स्वारी विषयी लिहिणारा इतिहासकार कोण?

४. पंधराव्या शतकात भारताच्या काही भूभागावर अधिकार करून घेणारा परकीय राजा कोण,

५. भारतात इंग्रजी शिक्षणाची सुरवात कोणी केली?

परोपकारी

नारायणपूर गावी राहणारा शंभू फार मोठा परोपकारी होता. एकदां फार मोठे तुफान आले व त्यात कित्येक झोपड्या पडल्याने नुकसान झाले म्हणून शंभूने घरोघरी जाऊन चंदा वसुल केला आणि ज्यांचे नुकसान झाले होते, त्यांना नवीन झोपड्या बांधून देवविल्या. गावातल्या जवळ जवळ सर्वांनीच या बाबतीत त्यांना शक्य होती तेवढी मदत केली. परंतु खूप श्रीमंत अशा धनगुप्त सावकाराने एक पैसा सुद्धा चंदा दिला नाही.

शंभूने त्याला ज्यांनी ज्यांनी मोठा चंदा दिला त्यांची नावे सांगितली नाहीत तेव्हां धनगुप्त चिडून म्हणाला—"तू उगाच कंठशोष करू नकोस. ज्यांच्या झोपड्या गेल्या त्यांनी पैशासाठी कोणासमोर हात पसरले नाहीत. कां माहित आहे का? कोणालाही भिक्षा मागणो आवडत नाही. ज्यांना भीक मागायला लाज वाटत नाही ते चंद्याचे नाव सांगून पाठीस लागतात. त्यांत स्वतःसाठी थोडे फार वांचवितां आले तर पाहतात. तु सुद्धां पाहातो आहेस, हे मला माहीत आहे. तुझ्या सारख्यांना मी कधीच सहकार देणार नाही!"

गावात शंभूची सर्वांनी देवमाणूस म्हणून खूप स्तुती केली. तरी त्याच्या मनाचे समाधान झाले नाही. धनगुप्त त्याला तोंडाला आले ते बोलला त्याला चांगला धडा शिकवावा म्हणून शंभू खटाटोप करीत होता.

इतके सर्व असतां तो एके दिवशी धनगुप्तच्या घरी गेला व म्हणाला—"तुम्हांला माहीत आहे की नाही, कोणास ठाऊक गांवो गावी माझी प्रशंसा होते आहे! ज्यांच्या जवळ पैसे आहेत त्यांपैकी तुझ्या शिवाय सर्वांनी चंदा दिला. चंदा दिला

श्री य. ना. देसाई

असतास तर तुझ्या मनालाही बरे वाटले असते ना?"

धनगुप्त संतापून म्हणाला–"माझ्या कडे पुष्कळ जण येऊन कर्ज घेऊन जातात व माझी स्तुती करतात. माझ्या जवळ पैसे आहेत तों पर्यंत मला इतरांच्या स्तुतीची भीक मागत फिरायची गरज नाही. तुझ्या सारखे नांव गांव नसलेले उपटसुंभे लोक परोपकार करायला भटकतात. दुसऱ्यांनी दिलेल्या पैशांवर परोपकारी म्हणून स्तुतीची भीक मागत फिरतात." या शब्दात त्याचा अपमान करून त्याला पाठमोरा पाठविले.

शंभूला कमालीचा राग आला. जे घडले ते सर्व ऐकून त्याचे वडील त्याला म्हणाले–"धनगुप्ताचे थोबाड चांगले नाही. अशांशी चार हात दूर असावे. तुला दहा जणांना मदत करावी वाटत असेल तर कर. परंतु त्या धनगुप्ताच्या वाटेला जाऊ नकोस!"

वडिलांचा सल्ला धन गुप्ताला आवडला नाही. त्याने आपल्या मित्रांना सर्व सांगितले. त्यांनी शंभूचे सांत्वन करीत म्हटले–"तो धनगुप्त जो बडबडला फक्त त्यामुळे तू उपट संभ्या झालास का? ते सर्व मनाला लावून घेऊ नकोस!"

आश्चर्याची गोष्ट अशी की शंभूने ज्यांच्यावर उपकार केले होते ते सुद्धा म्हणत–"तुम्ही देवमाणूस म्हणून वाटेल ते म्हणवून घेऊन ही आम्हांला घरे बांधवून दिलीत." परंतु ते धनगुप्त विरुद्ध एकही शब्द बोलले नाहीत.

हे सर्व ऐकून गावातील काही वडील-धाऱ्या मंडळींनी पारावर जमून शंभूला म्हटले–"अरे धनगुप्ताचे हे असेच आहे. त्याने म्हटले ते आणि नाही म्हटले त्यांतूनही निसटतो. तू कां मनाला लावून घेतोस. त्याची कान उघाडणी आम्ही करू परंतु त्या पासून फायदा काय? आम्हांला तो कीड मुंग्या सारखे मानतो."

हे सर्व झाल्यावर शंभूने धनगुप्ता विषयी आणखी खोल विचार केला. धनगुप्ताकडे खूप पैसे आहेत. सर्वांना त्याची कमी जास्त गरज वाटते. म्हणून त्याच्या विरुद्ध काही बोलायला किंवा करायला कोणी धजत नाही!

धनगुप्ताचे नाक कसे ठेचायचे याचा विचार करीत असतां त्याला एक चांगली संधी मिळाली.

दूर देशातला राहणारा एक मल्ल शंभूच्या घरी आला व म्हणाला–"मला विद्येतले पुष्कळ चमत्कार माहीत आहेत. मी त्यांचे प्रदर्शन तुमच्या गावात करावे, म्हणतो. सर्वांनी मिळन मला शंभर रुपये दिलेत की पुरेत!"

शंभूने विचार केला की धनगुप्तावर सूड उगवायला ही चांगली संधी आहे. तो मल्लाला म्हणाला–"अशी कामे माझ्या हातून होणार नाहीत. गावात धनगुप्त नावाचे मोठे सावकार आहेत. त्यांना मल्लविद्येची फार आवड आहे. तू जाऊन विचारलेंस की ते नक्कीच मदत करतील.

मल्ल धनगुप्तकडे गेला आणि आपल्या नैपुण्याचें खूप वर्णन करून सांगितले व म्हणाला–"आपणाला मल्लविद्येची फार आवड असल्याचे ऐकतो. मी सर्वांच्या करमणुकी खातर जे प्रदर्शन करीन त्या बद्दल मला एकून फक्त शंभर रुपये इनाम म्हणून द्यावेत!"

धनगुप्ताला मल्ल म्हणाला ते ऐकूनच फार राग आला. त्याने मल्लाकडे किडघा

मुंगीकडे पाहतात तसे पाहिले आणि म्हणाला–" देह वाढवून पोटासाठी इतरांवर अवलंबून राहणाऱ्याचा मला फार राग येतो. शिवाय मल्लविद्येचा मला मुळात तिटकारा. तू आलास त्या वाटेने चालू लाग!"

तो मल्ल दांत ओठ चावून शंभूकडे येऊन म्हणाला–"कायरे, तू मला खोटें कां बोललास? त्या धनगुप्ताला तर मल्लविद्येचा तिटकारा आहे. मला काय वाटेल ते तो बोलला. तुझ्यामुळे पहिल्या प्रथम मला हे असले बोल ऐकून घ्यावे लागले."

"असं का? त्या धनगुप्ताने जे बोलू नये ते बोल बोलल्यावर तू गप्प कसा राहिलास? ते मल्ल आहेत ना? तू आपलं कसब त्याला दाखविलें नाहीस का?" शंभू मल्लाला जास्त चेतवीत म्हणाला.

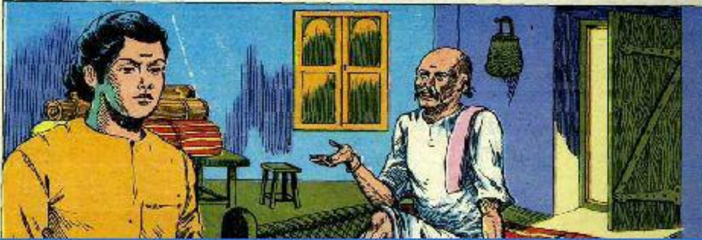
"होय, मी आपलं कसब दाखवितों," असे म्हणत मल्लाने शंभूलाच चांगले दोन ठोसे दिले.

शंभू म्हणाला–" त्या दुष्टाने तुला शिव्या दिल्या आणि तू मला मारतोस ते का?"

"तुझं व त्याचं काही तरी वांकडं आहे व त्याचा सूड उगवण्यासाठी माझ्या हातून त्याला ठोकवून काढण्याचा तुझा बेत होता. मी मल्लच असलो, तरी तुझा नोकर नाही. तुझ्या मुळेच मला धनगुप्ताने शिव्या दिल्या. म्हणून मी तुला मारले!" सांगून मल्ल निघून गेला.

ते शंभूच्या वडिलांना कळल्यावर त्यांनी मुलाची चांगली कान उघाडणी केली. म्हणाले–"तो धनगुप्त म्हणजे गांधीलमाशी समज! तू त्याच्या पोळ्याला हात घालून त्याला खिजविलेस. पुन्हां कधी त्याच्या वाटेस जाऊ नकोस. खऱ्या परोपकाऱ्याने शिव्या शाप व स्तुतीची पर्वाच करतां कामा नये!"

त्यानंतर शंभूने चंद्याचे नाव काढून कोणाकडे काही मागितलेच नाही.

[१०]

[भल्लूककेतूने भुताराक्षसांचे नायकत्व करण्याचे मान्य केले नाही. पश्चात आपल्या स्वग्रामी निघाला. तेथे पिंगळ एक आठवडाभर त्याचा पाहुणा म्हणून राहिला. त्यानंतर भल्लूककेतूला आपले वाहन करून घेऊन आपल्या घरी आला. घरा समोर त्याला त्याची आई अगदी दीनस्थितीत आढळली. पुढे–]

पिंगळचा आवाज ऐकून आईने त्याला ओळखले आणि रडत म्हणाली– "बाळा! किती दिवसांनी तुला पाहाते आहेरे!" तिने त्याला घट्ट पोटाशी आवळून धरले. पिंगळने तिचें सांत्वन करीत विचारले–"आई, तुझी ही स्थिती कशी झालीग? मी जाण्यापूर्वी तुला एक हजार मोहोरा दिल्या नव्हत्या का? ते पैसे काय झाले? आणि माझे दोघे थोरले भाऊ कोठे गेले आहेत?" तुझ्या जवळपास कोणीच कसे दिसत नाहीत.

आई लगेच काही उत्तर देऊ न शकल्यामुळे नुसती रडत राहिली. तिला कसे सर्व व्यवस्थित सांगावे तेच कळेना शेवटी कसेतरी स्वत:ला सावरून डोळे पुसून म्हणाली–"तुझ्या दोघां भावां मुळेच माझी ही दशा झाली. तू तसा तिकडे गेलास व

त्यांनी दोघांनी मला शिवीगाळ करून मारले तू दिलेल्या त्या एक हजार मोहारा घेऊन गेले.

आई म्हणाली ते ऐकून पिंगळ थक्कच झाला. स्वत:च्या आईला असे मारणारे भाऊ म्हणजे राक्षसच आहेत! असे त्याला वाटले. तरी स्वत:च्या भावांचा वध करण्याची दुष्ट बुद्धी त्याला झाली नाही. ती गोष्ट त्याच्या मनातही आली नाही. तो पुढे काय करावे त्याचा विचार करित राहिला.

पिंगळ नुसता हाडांचा सांपळा होऊन राहिलेल्या आईला उचलून घरात घेऊन गेला. म्हणाला–"आई! आतां तू रडण्याचे कारण नाहीं. देवाच्या कृपेने मी सर्व तऱ्हेच्या संकटांना तोंड देऊन अलोट पैसे घेऊन घरी परतलों आहे. तुझे सर्व कष्ट व माझे ही सर्व कष्ट यापुढे संपले आहेत." असे म्हणत त्याने आपल्या बरोबर आणलेली पिशवी सोडली व त्यातून आणलेले सोने, हिरे, माणिक्ये काढून आईला दाखविली.

आईच्या आनंदाला पारावार नव्हता. दोन्ही हातांनी त्या सोन्याला व हिऱ्या माणक्यांना हातांत घेऊन ती म्हणाली–"बाबारे! खरोखरच तू भाग्यवान आहेस! म्हणून अनेक संकटांना तोंड देऊन व धोक्यात आपला जीव घालून तू सुरक्षित घरी पोचलास. माझ्या पोटांत भुकेची आग पेटली आहे! म्हणून बाजारात जाऊन काहीतरी खायला घेऊन ये! रोटी भाजी जे मिळेल ते आण!"

आई म्हणाली ते ऐकून पिंगळ खुदकन हसला. त्यानंतर त्याने भिंतीला लागून तिला बसायला सांगितले. तिच्या समोर एक पत्रावळ ठेवली व आपल्या बरोबर आणलेली मंत्रवलेली पिशवी दाखवून त्याने विचारले–"आई, तुला काय हवे ते सांग, पंच पक्वान्नांचे भोजन कर. एका क्षणात तुझ्या समोर तू मागशील ते हजर होईल!"

"बाबारे, भुकेने जीव कासावीस झाला आहे! पक्वांन्ने कशाला? पोळी भाजी बाजारांतून आणलीस म्हणजे पुरे!" आई म्हणाली.

पिंगळ आई जवळच बसला आणि पिशवीत हात घालून त्याने एक मंत्र म्हटला. त्याने पिशवीतून ऊनऊन पोळ्या होत्या त्या काढल्या. हे काही तरी अद्भुत असल्यासारखं पिशवीकडे ती पहात राहिली. तिने काही विचारण्यापूर्वीच हसत त्याने पिशवीतून पंच पक्वान्ने काढली आणि आईच्या समोरच्या पानावर वाढली.

आईच्या आश्चर्याला पारावार नव्हता. ती आपल्या समोरच्या पक्वान्नांकडे पहात म्हणाली–"बाबारे! मला हा तुझा काय मंत्र आहे की आणखी काही आहे कळले नाही. एवढ्याशा पिशवीत इतकी पक्वान्नें कशी ठेवली होती?"

पिंगळने त्या मंत्रवलेल्या पिशवीची घडी घातली व जवळ ठेवून म्हणाला–"आई, तू पहिल्याने सर्व पदार्थ खा तर नंतर काय ते सर्व सांगतों प्रथम खाणेपिणे तर संपू दे!" म्हणून त्याने तिला प्रेमाने भरवायला सुरवात केली.

थोड्याच वेळात दोघां मायलेकांचे जेवण झाले. पिंगळने उरलेले सर्व पदार्थ पुन्हां पिशवीत ठेवून दिले व ती आईच्या हातांत देत म्हणाला–"आई, आजपासून

तुला सैंपाक करायची गरज नाही. या पिशवीत एक अद्भुत शक्ती आहे. त्या शक्तीमुळे आपण मनांत आणू ती खाण्याची वस्तू व पदार्थ या पिशवीत मिळतो. आपण मनात इच्छा करण्यापूर्वी एक मंत्र म्हणावयाचा असतो." असे सांगून त्याने आईच्या कानांत तो मंत्र म्हणून सांगितला आणि म्हणाला–"हे गुपित मात्र कोणाला कळतां कामा नये याची कोणालाही चुकू नही ही गुप्त गोष्ट कळता कामा नये तू काळजी बाळग!"

इतक्यात बाहेरच्या दरवाज्या समोर कोणी तरी मोठ्याने रडल्याचा आवाज आला. कोणी आपले डोके आपटून घेत

होते आणि रडत होते. पिंगळने कोण रडते आहे पाहण्यासाठी बाहेरचे दार उघडून पाहिले. समोर उंबरठ्या जवळ त्याचे दोघे भाऊ जीवदत्त व लक्षदत्त होते. त्यांचे कपडे फाटके व मळके होते. तेच रडत होते.

त्याचे दोघे भाऊ त्या दीनावस्थेत त्याला दिसले. पिंगळच्या मनांत त्याच्याकडे पाहून भ्रातृ प्रेम उचंबळून आले. त्या पाठोपाठ जीवदत्तने रडत आपले कपाळ बडवून घेतले व म्हणाला–"पिंगळा! काही दिवस झाले, आमचे जीवित संपल्यासारखेच झालेले आहे. आम्ही आईवर किती अत्याचार केले असतील, आमचे आम्हांलाच माहीत. तिने सर्व सांगितले असेल. आतां कोणते तोंड घेऊन या घरी यावयाचे? इतके दिवस तू परत केव्हां येतोस म्हणून आम्ही वाट पहात होतो. त्या चिलका सरोवरात उडी टाकून जीव द्यावा, असे मनात होते. तोंपर्यंत आमच्या पापाचे प्राय:श्चित्त व्हावयाचे नाही. आईला हजार वेळ डोके टेकून तिचे उपकार मानतो. तिला शेवटचा नमस्कार करून जावे म्हणून आलो आहो!" म्हणत तो मागे फिरला. त्याच्या बरोबर लक्षदत्त सुद्धा निघाला. पिंगळ एक उडी मारून दोघांना आडवा उभा राहिला व म्हणाला–"थांबा, कोठे निघालात?"

"कोठे म्हणतोस? हाः हाः हाः!" असे म्हणत दोघे वेड लागल्यासारखे मोठमोठ्याने हसू लागले. "धाकटू, बाजूला हो, आमच्या पापाचे प्राय:श्चित्त झालेच पाहिजे! आईला इतक्या दुष्टपणाने वागविणाऱ्यांना चिलका सरोवरच शेवटचा आधार!" म्हणत भावाकडे दुर्लक्ष करीत ते पुढे निघाले.

इतक्यात आईसुद्धा बाहेरच्या दारात आली व आपल्या दोघां मुलांना त्या दीन स्थितीत पाहून तिला त्यांची दया आली. ती त्या वेळी मुलांनी तिच्यावर केलेले सर्व अत्याचार विसरून गेली.

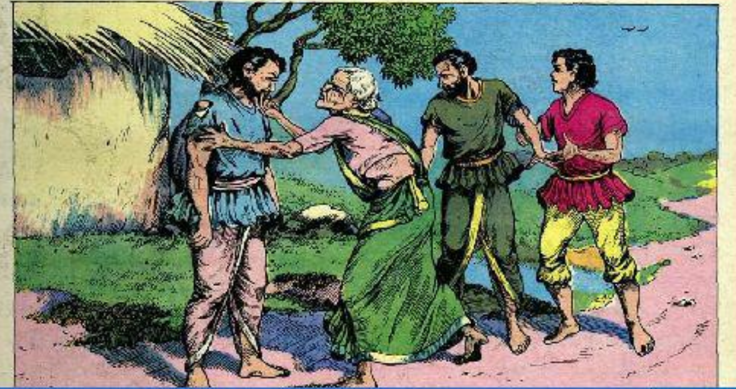
पुत्रप्रेमाने कळवळून जाऊन ती म्हणाली–"बाळांनो! रडून का. काही निष्पन्न होणार आहे हातपाय हलविल्या शिवाय कोण काय देणार तुम्हाला परंतु थांबा देवाच्या कृपेने तुमच्या भावाने पुष्कळ पैसे मिळवून आणले आहेत. झाले गेले विसरून, निदान या पुढे तरी सुखाने रहा!"

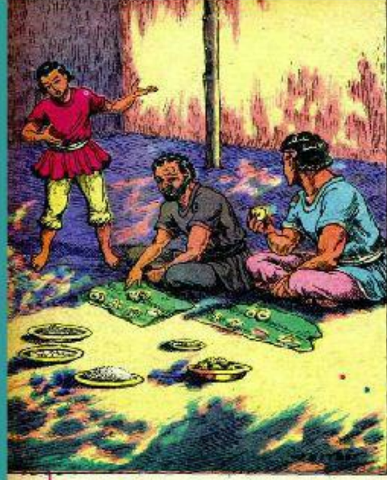
"मग आम्ही केलेल्या पापाचे प्राय:श्चित कसं?" दोघे जीवदत्त व लक्षदत्त म्हणाले.

"पश्चात्तापाने सर्व पापे धुवून निघतात! आतां मागे फिरा आणि घरात या!" पिंगळ म्हणाला. त्याने जीवदत्ताचा हात धरून आत यायला सांगितले.

आई सुद्धां आपल्या मोठ्या मुलाच्या आड उभी राहून म्हणाली–"बाबांनो, आत चला!" पोरखेळ म्हणून तुम्ही जो

माझ्यावर अत्याचार केलात, तो मी आई म्हणून सर्व विसरते!" असे म्हणत तिने दोघांचे हात धरले. व त्यांना ती घरात घेऊन येण्याअति आग्रह करू लागली.

त्यानंतर 'नको' 'नको' म्हणत दोघे थोरले घरात आले. आईने त्यांना आंघोळीला पाणी दिले. पिंगळने आणलेल्या कपड्यांपैकी रेशमी वस्त्रे काढून त्यांना नेसायला व अंगात घालायला दिली. दोघांनी स्नाने करून कपडे घातले आणि आईला व पिंगळला प्रेमाने आलिंगन केले. म्हणाले-"खायला काही असेल तर द्या! भुकेने जीव कासावीस झाला आहे." थोडे खाल्यावर जिवानजिव येईल.

पिंगळने मंत्रवलेली पिशवी काढली व ती आईला देऊन दोघां भावांजवळ येऊन बसला. चार पांच मिनिटांत आईने ताटातून निरनिराळे खाद्य पदार्थ वाढून दोघां मोठ्या मुलांसमोर ठेवले.

दोघां मुलांनी पोटभर खाऊन घेतले आणि आश्चर्याने विचारले-"आई, इतके पदार्थ तू कोठून घेऊन आलीस ग? आम्ही काय पाहुणे आहो? एवढे पैसे कशाला खर्च केलेस?" आम्हाला साधी पोळी भाजी सुद्धा चालली असती की?

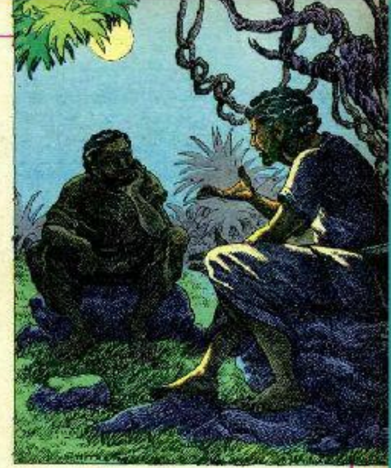
पिंगळ हसत म्हणाला-"आपण असेच पाहिजे तर दररोज जेवूं, पाहिजेतर गावातील गोर गरिबांना पोटभर जेवायला वाढू, हे सर्व पदार्थ!"

पिंगळ ते म्हणाल्यावर जीवदत्तने लक्षदत्तकडे पाहून काही कळल्या सारखे पाहिले. त्याने देखील काही गूढ कळल्या-सारखी मान हलवून आपली प्रतिक्रिया दर्शविली.

त्या दिवशी रात्री जीवदत्त व लक्षदत्त जरा गारवाऱ्यात फिरून येतो असे सांगून निघून गेले. त्या दोघांना पिंगळ पुष्कळसे धन बरोबर घेऊन आल्याचे कळलेच होते. ते धन कसे पळवून न्यायचे हाच एक विचार त्यांच्या मनात होता. दुसरी गोष्ट त्यांच्या मनात घोळत होती, आईने सकाळी व दुपारी चूल पेटविल्या शिवाय इतके ऊनऊन पदार्थ कोठून व कसे आणून वाढले? तिने चूल पेटविली नसल्याची त्यांनी सैंपाकघरात जाऊन खात्री करून घेतली होती. त्यांना ते सर्व जाणून घ्यावयाचे होते म्हणून काय उपाय करावा त्या विचारले दोघे गढून गेरात.

"पिंगळ पुष्कळ पैसे घेऊन आला आहे, यात शंका नाही. तर ते घेऊन पळून जायला आपल्याला पुष्कळ दिवस लागतील. आपण पश्चात्ताप करीत आहो, याची खात्री आईलाच नव्हे तर धाकट्या भावाला सुद्धा झाली आहे. तो विश्वास त्यांच्या मनात कायम रहावा, या करितां आपण सावध राहिले पाहिजे. आपण दोन वेळ मेजवान्या उडविल्या आहेत! सैंपाकघरात जाऊन पाहिले तर चूल पेटविली गेलेली नाही. हे सर्व विचित्रच दिसते आहे!" जीवदत्त म्हणाला.

लक्षदत्त मान हलवून आपला होकार दर्शवीत म्हणाला-"असे असेल तर पिंगळ कोणता तरी मंत्रतंत्र शिकून आला असावा. म्हणूनच तो इतक्या ऐटीत गावातल्या सर्व गोरगरीबांना जेवण देण्याच्या गोष्टी बोलत होता. वेळ संधी पाहून आईला सर्व विचारून काढून घेतां येईल.

दोघे भाऊ दुसऱ्या दिवशी घरात पिंगळ नाही, अशी संधी साधून आई जवळ गेले आणि हे गुपित विचारू लागले. तिने बराच वेळ पिंगळने आणलेल्या पिशवी विषयी काहीच सांगितले नाही. परंतु दोघे मुलगे गळीच पडले तेव्हां तिने 'हे गुपित कोणाला कळतां कामा नये हं!' असे बजावून सांगून मंत्रवलेली पिशवी आणून दाखविली.

जीवदत्त म्हणाला-"आई, मला आत्तां जिलबी खावीशी वाटते आहे, तो काय तो मंत्र म्हणना!"

आईने मुलांच्या प्रेमाने भारून जाऊन, त्यांनी तिला मागे जो त्रास दिला होता

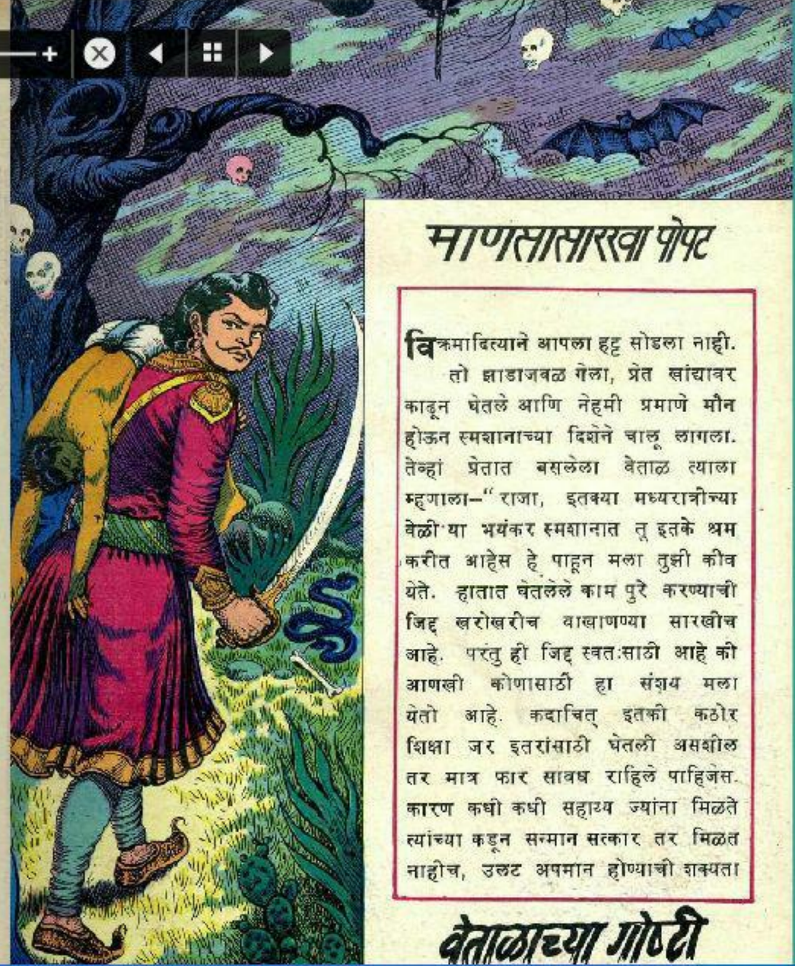
तो सर्व विसरून जाऊन त्यांना तो मंत्र सांगितला व त्यांच्या करवीच त्यांना जो जो खाद्य पदार्थ हवा होता तो पिशवीतून काढविला. त्यामुळे जीवदत्त व लक्षदत्तला परमावधीचा आनंद झाला.

त्या दिवशी रात्री दोघांनी आई विरुद्ध व भावा विरुद्ध कटकरण्याचे ठरविले. प्रथम पिंगळला घराबाहेर नाहीसे केले पाहिजे. त्यानंतर आई एकटी काही करू शकणार नाही, हे त्यांना चांगले माहीत होते. तर मग पिंगळच्या हातून कशी सुटका करून घ्यायची ?

जीवदत्त म्हणाला–"परवां मोठ्या बाजारातून आपण येत होतो तेव्हां एक जहाजाचा कप्तान आपल्याला दिसला होता. त्याला जहाज चालविण्यासाठी तरुण युवक खलाशी म्हणून हवे होते, म्हणे! जरूर असेल तर खूप पैसे सुद्धा देऊन तो घरातल्या मोठ्या माणसांकडून तरुणांना विकत घेतो, म्हणे! आपण त्याच्याशी बोलून त्याच्या हाती पिंगळला विकून टाकू या! आपण या घरातली मोठी माणसंच नव्हे का?"

"काय पण कल्पना आहे! त्या जहां-जांच्या नायकाशी जाऊन बोलू या चल!" लक्षदत्त म्हणाला. दोघे भाऊ मिळून कप्तानाकडे निघाले त्या कप्तानाने दोघांना आदरपूर्वक बसायला वगैरे सांगून येण्याचे कारण विचारले. तेव्हां जीवदत्त त्याच्यावर मोठा प्रसंग आल्याचे सोंग करून म्हणाला– "अहो कप्तान साहेब! आमचा पिंगळ नावाचा एक धाकटा भाऊ आहे. तो एक उडाणटप्पूच निघाला आहे! तो त्याला गरज पडेल तेव्हां आपल्या आईला मारहाण करतो. आम्हांला ही मारहाण करायला धावतो. मिळेल ती वस्तू घरातून उचलून घेऊन जातो. त्याला कसा ताळ्यावर आणावा, हा मोठा प्रश्न आमच्या समोर आहे. (क्रमशः)

माणसासारखा पोपट

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमी प्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा, इतक्या मध्यरात्रीच्या वेळी या भयंकर स्मशानात तू इतके श्रम करीत आहेस हे पाहून मला तुझी कीव येते. हातात घेतलेले काम पुरे करण्याची जिद्द खरोखरीच वाखाणण्या सारखीच आहे. परंतु ही जिद्द स्वतःसाठी आहे की आणखी कोणासाठी हा संशय मला येतो आहे. कदाचित् इतकी कठोर शिक्षा जर इतरांसाठी घेतली असशील तर मात्र फार सावध राहिले पाहिजेस. कारण कधी कधी सहाय्य ज्यांना मिळते त्यांच्या कडून सन्मान सत्कार तर मिळत नाहीच, उलट अपमान होण्याची शक्यता

वेताळाच्या गोष्टी

असते. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला माणसासारख्या एका पोपटाची गोष्ट सांगणार आहे. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

धारानगरीत सुदर्शन नावाचा एक गृहस्थ रहात असे. त्याची बायको सुंदर तर होतीच विनयशील होती. त्याची मुले हुशार होती. त्याला सुखसंपत्ती ही चांगली होती. हे सर्व असून ही कां कोणास ठाऊक, तो सर्वदा दुःखी व उदास असे.

एकदां एक माणूस एक लहानसा पिंजरा घेऊन आला. त्यात एक सुंदर बोलका पोपट होता. तो सुदर्शनला म्हणाला–"मालक, हा बोलका पोपट आहे. चांगला शिकला सवरलेला आहे. तुम्हांला निरनिराळ्या गोष्टी सांगून तुमची करमणूक करील. एक हजार वराह दिलेत तर मी हा तुम्हांला देईन."

सुदर्शनने काही वेळ पोपटाकडे खोल दृष्टीने पाहिले त्याचे बोलणे ऐकून त्याला अतिशय आनंद झाला. त्याने लगेच एक हजार वराह काढून दिले आणि तो पोपट विकत घेतला.

सुरवातीला पोपट बोले ते ऐकून घरात सर्वांना त्याचे कौतुक वाटे. परंतु सुदर्शन दिवसभर पोपटाच्या नादांतच राही व सर्व कामांकडे दुर्लक्ष करी, हे पाहून घरात सर्वांनाच पोपटाचा तिटकारा वाटू लागला.

हे बरं नाही, असे घरांतले सर्व लोक म्हणू लागले ते ऐकून तो म्हणे–"माझ्या मनातले जे दुःख आहे, ते एकट्या पोपटाला कळते आहे व तो ते दूर करतो आहे!"

"पोपट इतका हुशार असेल तर तो तुमच्या मनातील दुःख कायमचे दूर करायला एखादा उपाय कां नाही सुचवीत?" सुदर्शनची मुले म्हणाली.

ते बरोबर आहे असे समजून त्याने पोपटाला मनातील दुःख दूर व्हायला काही उपाय आहे, का विचारले.

"पिंजऱ्यात राहणारा इतरांचे दुःख दूर करू शकतो, परंतु स्वतःचे दुःख दूर

करू शकणार नाही. तू, स्वतः साठीच नव्हे, इतरांसाठी सुद्धां जगणे कसे याची संवय करून घेतलीस, म्हणजे स्वार्थ नावाच्या पिंजऱ्यातून आपली सुटका करून घेतलीस-तर मनांतील दुःख सहजी दूर होईल." पोपटाने सुचविले.

त्या दिवसापासून सुदर्शनने त्याच्याकडे जे होते ते ज्यांच्याजवळ नव्हते, त्यांना देण्याचा सपाटा सुरू केला. त्यामुळे त्याला चार जणात चांगलं नांव मिळू लागले.

तेव्हांपासून सुदर्शनचे मन कसे मोकळे मोकळे व आनंदित राहू लागले. रात्रंदिवस पोपटाजवळ घालविणे त्याचे थोडे कमी झाले आणि व्यापार धंद्याकडे सुद्धा थोडे फार लक्ष देऊ लागला.

वडिलांची दानवृत्ती मुलांना आवडली नाही. त्यांनी एके दिवशी सुदर्शनला म्हटले–"पोपट माणसांसारखा बोलतो हे अनैसर्गिक आहे! आपण जे बोलतो ते परत बोलणे तेवढेंच पोपटांना येते. परंतु मनुष्यांसारखं विचार करून बोलणे पोपटाला शक्य नसते. हा मंत्रवलेला पोपट आहे. असा आम्हांला संशय येतो तुमच्या जवळ जो पैसा आहे, तो कसा तरी काढून घेण्यासाठी कोणी तरी हा पोपट तुमच्याकडे पाठविला असावा, असे आम्हांला वाटत आहे."

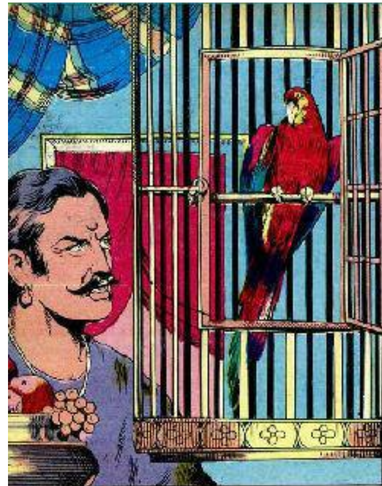

ते ऐकल्यावर सुदर्शनने पोपटाला. विचारले–"काय रे, सामान्यपणे पक्षी काही विचार करू शकत नाहीत. मग तुला ही शक्ती कशी काय मिळाली?

"पूर्वी विक्रमार्क म्हणून एक राजा पोपटाच्या रूपे रहात असे. त्याने एका पोपटाशीच लग्न केले होते. ती दंपती आमचे पूर्वज होत." पोपट म्हणाला.

ते उत्तर ऐकून सुदर्शनच्या मनाचे समाधान झाले. परंतु त्यांच्या मुलांच्या मनाचे समाधान झाले नाही. पोपट जे मागे ते सर्व सुदर्शन देत असे.

"अहो, तुम्ही हे सर्व देतां त्याचा काय फायदा? मला तुम्ही स्वातंत्र्य द्याल

तर मला फार आनंद होईल." पोपट म्हणाला.

"तुला मी वाटेल ते देईन, परंतु पूर्ण स्वातंत्र्य मात्र देणार नाही." सुदर्शनने स्पष्टपणे सांगून टाकले.

त्यानंतर पोपटाने त्याला सोडावे, असे कितीदां तरी विनविले. एकदां सुदर्शन पिंजऱ्याचे दार बंद करायला विसरला, पण पोपट पळून गेला नाही.

त्याबद्दल सुदर्शनला फार आश्चर्य वाटले व त्याने पोपटाला तसे विचारले ही. म्हणाला–"कायरे, तुला! स्वातंत्र्य पाहिजे होते ना? तुला संधी मिळाली होती?"

"मागे मी कोणत्या वंशात जन्मलो हे सांगितले होते ना, म्हणून असली चुकीची कामे मला करतां येत नाहीत. तुम्ही एक हजार वराह देऊन मला विकत घेतलेत. म्हणून तुम्हांला माझ्यावर सर्व तऱ्हेचा हक्क आहे. म्हणून तुम्ही मनापासून मला सोडले नाही तर मी इकडून जाणार नाही." पोपट म्हणाला.

त्या दिवसापासून सुदर्शन पिंजऱ्याचे दार बंद करण्यात तेवढेसे लक्ष देत नासा झाला. एकदा पोपट त्याला म्हणाला– "मालक, तुम्ही पिंजऱ्याचे दार बंद करण्याकडे दुर्लक्ष करू नका. संधी मिळाली म्हणजे माझे मन मोहाला बळी पडेल की काय असे वाटते. कधी पळून गेलो तर!"

सुदर्शन संशय करीत म्हणाला–"पळून जायचे म्हणून तुझ्या मनात आहे वाटतं? तर मग ती गोष्ट मला सावध करण्यासाठी सांगण्याची गरज काय?"

त्यावर पोपट म्हणाला–"पुष्कळांना चूक करू नये असे वाटतं. परंतु वेळ आली म्हणजे मात्र चूक केल्याशिवाय रहात नाहीत. मी विक्रमार्काच्या वंशातलाच आहे; परंतु विक्रमार्का इतका मोठा नाही. चूक करणं मला बरोबर वाटत नाही! मेहेरबानी करून मला मोहात पाडू नका!"

हे सर्व सुदर्शनने आपल्या बायकोला व मुलांना सांगितले, तर त्यांचा पोपटावरचा संशय जास्तच वाढला. म्हणाले–"हा तर फारच वस्ताद पोपट दिसतो आहे. याच्यामुळे तुम्हांला व आपल्या कुटुंबाला धोका होण्याची शक्यता दिसते आहे."

त्यानंतर एका आठवड्याच्या आतच सुदर्शन कोणत्या तरी नवीन कारणाने आजारी पडला. कोणत्याही औषधाने आराम पडला नाही. वैद्य सुदर्शनला म्हणाला–"तुमच्या आजाराची लक्षणे पाहतां हा आजार राजगंधी नावाच्या मुळीनेंच बरा होईल असे शास्त्राप्रमाणे वाटत आहे. परंतु या प्रदेशात कोठे ही ती मुळी मिळत नाही. ती कोठे मिळते हे सुद्धा मला माहीत नाही."

"मला बंधनमुक्त करून सोडाल असे वचन दिल्यास मी ती मुळी घेऊन येईन." पिंजऱ्यातला पोपट म्हणाला.

"मी मुळातच या आजाराने ग्रासलो आहे. तूच निघून गेलास तर दिवस कसे जायचे?" सुदर्शनने उदास होऊन विचारले.

ही परिस्थिती सुदर्शनच्या बायकोला व मुलांना फार अनुकूल अशी वाटली. त्यांनी सुदर्शनला, पोपटाच्या मुळेच ही भयंकर व्याधी तुम्हांला झाली आहे, असे सांगून पोपटाला सोडून दिले. परंतु पोपटाने

सुदर्शनला फसविले नाही. दुसऱ्याच दिवशी राजगंधीमुळी चोचीत धरून आणून दिली.

वैद्याने ती मुळी घेऊन औषध तयार करून दिले, तेव्हां सुदर्शन चांगला बरा झाला. तो पोपटाला म्हणाला–"तुझ्या मुळेच मी या आजारातून वांचलो. आतां तू जायचंच म्हणतो आहेस तर मी तुला अडकवून ठेवणार नाही. परंतु तू इकडेच राहतो म्हणालास तर मात्र मला खूप आनंद होईल."

त्यावर पोपट म्हणाला–"आपल्या जवळच्यांना पुष्कळ दिवसांनी भेटलो. परत निघतेवेळी मी परत येईन असे सांगितले, तुम्ही माझ्यासाठी एक हजार वराह खर्च

केलेत. मी तुमचे प्राणच वांचविले. आतां माझ्या बंधन मुक्तीच्या आड येऊ नका!" असे सांगून पोपट पिंजऱ्यांतून उडून गेला.

तो निघून जाताच सुदर्शन फार उदास झाला. त्याची बायको मुले त्याला म्हणाली- "तो मंत्रवलेला पोपट होता. त्याच्या विषयी इतके दुःख करीत बसून आपल्या मनाला दुखवूं नका." हे फक्त एक दोनदांच त्यांनी सांगितले नाही, तर त्याचा त्या गोष्टीवर विश्वास व्हावा म्हणून मोठमोठ्या पंडितांना बोलावून आणले ते सुदर्शनला म्हणाले–"बोलणारे पोपट हे मांत्रिकांच्या सांगण्या प्रमाणे वागतात. ते घरांतून निघून जातात म्हणजे शुभसूचकच आहे.

काही काळ लोटल्यावर सुदर्शनचा त्या म्हणण्यावर विश्वास बसला.

काही दिवसांनंतर खरोखरीच तो पोपट सुदर्शनकडे आला व म्हणाला–"मला इकडेच जीवित घालवण्याची संवय झाली आहे. मी किती प्रयत्न करून पाहिले आपल्या नात्या गोत्यां मध्ये राहणे मला मुळीच आवडले नाही." मी तुमच्या बरोबरच राहतो.

परंतु सुदर्शनला ते मान्य झाले नाही. त्याने पोपटाचा पिंजरा जुन्या कोठीच्या खोलीत फेंकून दिला आणि पोपटाला जायला सांगितले.

"इतक्या दिवसांनी बाबा, तुम्हांला तो मंत्रयलेला पोपट आहे या गोष्टीची खात्री झाली. होय ना!"

सुदर्शनने त्या प्रश्नाचे उत्तर न देता, एकदां डोळे पुसले व गप्प राहिला.

वेताळाने येथवर गोष्ट सांगितली व विचारले–"राजा! सुदर्शनने त्याचे प्राण वांचविणारा पोपट पुन्हा आला असता त्याला 'नको' कां म्हटले? बायको मुलां प्रमाणे त्याच्या मनाची पण खात्री झाली होती का की तो पोपट एक मंत्रवलेलाच होता? या शंकेचे समाधान कारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस, तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला–"पंडितांनी तो मंत्रवलेला पोपट आहे असे सांगितल्यावर सुदर्शनाची खात्री झाली असल्याचे खरे आहे. पैशा बरोबर त्याच्यावर किती प्रेमाने वागणारी बायको व मुले असून ही त्याला माहीत नसलेल्या उणीवेमुळे सदा दुःखी व उदास असे. परंतु पोपट विकत घेतल्यानंतर पोपटाच्या सल्लयाने व गोड-गोड बोलण्याने तो आपले औदास्य व दुःख विसरला. त्या कारणामुळेच पोपटाने बंधन मुक्तीची इच्छा प्रकट केल्यावर त्याने स्वतः होऊन ती इच्छा मान्य केली नाही. पोपटाने त्याला व्याधिमुक्त करण्यासाठी ती मुळी आणून, पुन्हां आपल्या लोकांमध्ये जाण्याची इच्छा प्रगट करून पुन्हां त्या गोष्टीस नकार देऊ नका असे विनविले होते. त्यावरून सुदर्शनला आत्मीयां विषयी माणसांत असणारे प्रेम व जबाबदारी यांची कल्पना आली. परंतु तोच पोपट पुन्हां आत्मीयांना सोडून आल्यावर व त्याला आपल्या आत्मीयां-बरोबर रहावे से वाटत नाही, असे त्याने म्हटल्यावर सुदर्शनला पोपटाचे खरे स्वरूप कळले. तो माणसा-सारखा पोपट आहे! पुष्कळ जण स्वतःच्या शक्तिसामर्थ्या बाहेरच्या गोष्टी, थोरां मोठ्यांकडून ते साध्य करून घेणे शक्य होत असेल तर आपल्यांनाही सोडून थोरा मोठ्यांकडे जातात. तसाच पोपट सुद्धा स्वतःची हुशारी आपल्या लोकां करितांच वापरण्याची जबाबदारी विसरून सुदर्शनच्या मदतीने त्याला मिळणाऱ्या सुखसोयींच्या आशेने आला. आहार मिळावा म्हणून मेहनत करण्याची गरज आणि शत्रूची भीती सुदर्शनच्या घरी त्याला नव्हती. पोपटाच्या मनातील हे दौर्बल्यच सुदर्शनच्या मनात पोपटा विषयीचा आदर व प्रेम कमी करण्यास कारण झाले आणि त्याने पोपटाला आपल्या घरात आश्रय दिला नाही."

अशा प्रकारे राजाचे मौनभंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला आणि झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

लांचखोर

शिलंगिरीच्या राजाच्या दरबारात कर्कट शास्त्री नावाचा एक ज्योतिषी रहात असे. त्याच्यावर देवीची कृपा असल्याने तो खरंखोटं काय ते कोणत्याही विषयात प्रत्यक्ष पाहू शकतो, अशी राजाची खात्री करुन दिली. त्यामुळे राजा त्याच्याकडे ज्या काही फिर्यादी येत, त्यांच्या विषयी निर्णय देण्यास कर्कट शास्त्रीलाच सांगे. कर्कट शास्त्री देवीचीकृपा सांगून जे जास्त लांच देत त्यांच्याबाजूने निवाडा देत असे.

शास्त्री लांच खातो, तो देवीची कृपा म्हणून जे सांगतो ते साफ खोटे असते, अशी दरबारात किंवदंती होती. ही किंवदंती कोठवर खरी आहे, ह्याची खरी माहिती मिळावी या साठी काय करावे, या विषयी राजाने प्रधानाला विचारले. प्रधानाने एक युक्ती सुचविली.

राजा कर्कट शास्त्र्यांना बोलवून म्हणाला–"आपल्या दरबारातील अधिकारी श्रीपतीयाने एकावर लांच खोर असा आरोप केला आहे. काही कारणामुळे मी त्याचे नाव गुप्त ठेवले. श्रीपतीचा आरोप कोठवर खरा आहे याची शहानिशा करुन उद्यां दरबारात सांगा. तो खरोखरच लांच खाऊ असेल तर त्याला चांगली शिक्षा करीन."

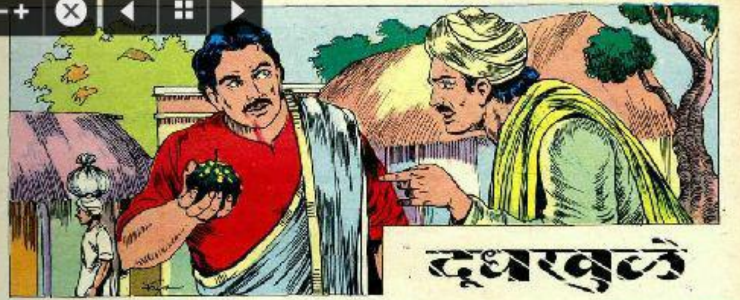
त्या दिवशी रात्री श्रीपती शास्त्रीबुवांना भेटून म्हणाला–"आहो, मी एकावर तो लांचखोर म्हणून राजाकडे फिर्याद केली आहे ती खरी असल्याचे सिद्ध झाले नाही तर महाराज मला मोठी शिक्षा करतील. म्हणून तुमच्या मदतीची गरज आहे. असे सांगून त्याने एक हजार वराह (सोन्याचे नाणे) शास्त्री बुवांच्या हातात ठेवले.

दुसऱ्या दिवशी शास्त्री बुवांनी दरबारात जाऊन म्हटलं–"देवी कृपा!" आणि डोळे मिटून पुन्हां उघडले आणि म्हणाले–"महाराज, श्रीपतीची फिर्याद खरी आहे!"

राजाने तावडतोब "शास्त्री बुवांना कैद कर!" असा हुकूम सोडला. शास्त्री बुवांनी विचारले–"महाराज, मला कोणत्या अपराधासाठी अटक करवितां आहां?"

"श्रीपतीने लांचखोर म्हणुन फिर्याद केली होती, ती तुमच्या विरुद्धच!" राजा म्हणाला.

दूधखुळे

रघूला सिताफळे फार् आवडत. तो एकदा रस्त्याने जात होता, तेव्हां त्याला नारायण भेटला. तो कोठून तरी येऊन त्या गावात एक महिन्यापासून राहू लागला होता. नारायणच्या हातात एक सिताफळ होते.

रघूने चकित होऊन विचारले–"कायरे, हा सिताफळाचा मोसम नाही. मग तुला हे फळ कोठेरे मिळाले?"

"त्यात आश्चर्य करण्यासारखे काय आहे? आमच्या परसात एक आंब्याचे झाड आहे. त्याला सर्व तऱ्हेची फळे लागतात." नारायण म्हणाला.

"ते रे कसे?" आणखी आश्चर्यचकित होऊन रघूने विचारले.

"कां शक्य नाही? नित्यानंद योगी आमच्या घरी आले होते. त्यांनी आमच्या विहीरीतल्या पाण्यावर मंत्र टाकला आहे. तेव्हांपासून तसे होऊं लागलं आहे. पुष्कळ लोक आमच्या विहीरीचे पाणी मागून न्यायला येत आहेत. पण मी कोणाला देत नाही. सगळ्यांच्या परसांतली झाडे सर्व फळे देऊ लागली तर माझे मोठे पण काय राहिले?"

नारायणाचे घर तेथून फार दूर होते. तरी त्याच्या घरी जाऊन ती विचित्र गोष्ट पाहून यावेसे रघूला वाटले. तो चार पावले गेला असेल, बाजूच्या गल्लीतून गोविंदा येऊन त्यांना भेटला.

रघू त्याला काही तरी सांगणार इतक्यात तोच रघूला हाक मारून म्हणाला–"अरे, नारायणाच्या घरी जाऊन येऊ या का? तुला एक गंमत दाखवितो."

"मला आहे माहीत. आंब्याच्या झाडाला सिताफळे लागतात, तेच ना?" रघूने विचारले.

"ते सर्व काही नाही. त्यांच्या परसात म्हणे, एक नागसाप आहे, तो त्यांच्याकडे येणाऱ्या प्रत्येकाला फडा काढून आशीर्वाद देतो!" गोविंद म्हणाला.

आश्चर्य चकित झालेल्या रघूने जे सांगितले ते ऐकून गोविंद चकित झाला. म्हणजे नारायणाच्या घरात पुष्कळच विचित्र विचित्र गोष्टी पाहण्यासारख्या आहेत, म्हणावयाचे! दोघांना वाटले.

रघू आणि नारायण दोघे मिळून नारायणाच्या घरी जायला निघाले. वाटेत त्यांना नागू भेटला. तो त्यांना म्हणाला–"नारायणाच्या घरात म्हणे एक पारिजातक वृक्ष आहे. तो दिवसां झोपतो आणि रात्री पाहारा देतो. आणखी विशेष असे की त्याची पाने तोडली तर तो रडतो आणि गुदगुल्या केल्या तर हंसतो, म्हणे!"

"हा नारायण जादूगार आहे!" असे आश्चर्य करीत रघू म्हणाला.

या तिघांना वाटेत आणखी काही जण भेटले. त्यातल्या प्रत्येक जणाने नारायणाच्या घरातल्या गमती जमती सांगितल्या. नारायणाच्या घरात म्हणे, केरसुणी आपली आपणच केर काढते, म्हणे असा एक जण म्हणाला. त्याच्या घरात कधी न संपणारे पैसे देणारे अक्षयपात्र आहे. म्हणून आणखी एक जण म्हणाला.

एकूण दहा जण मिळून नारायणाच्या घरी पोचले. त्यावेळी नारायणाच्या घराचे दार बंद होते. रघूने जाऊन दाराची कडी खडखडविली. आंतून कोणीतरी येत असल्याचा पावलांचा आवाज झाला. ह्या सर्व विचित्र विचित्र गोष्टी ज्याच्या घरात आहेत, त्याच्या घरात माणसं राहतात की देव किंवा भुते? पाहूं या तरी, उत्सुकतेने सर्व वाट पहात होते.

"किर्र आवाज झाला आणि दार उघडले. सुमारे पंधरा वर्षांचा मुलगा बाहेर आला आणि विचारू लागला– "कोण हो? काय पाहिजे?"

"तुमच्या घरातल्या विचित्र गोष्टी पहायला आलों आहों!" रघू म्हणाला.

"आमच्या घरात विचित्र गोष्टी!" मुलाने आश्चर्यचकित होऊन विचारले.

रघूने ज्या ज्या विचित्र गोष्टी सांगितल्या होत्या, सर्व सांगितल्या.

"तुम्ही कोणाच्या घरी म्हणून आलात? आमच्या घरात तशा गंमती जंमती नाहीत" मुलगा म्हणाला.

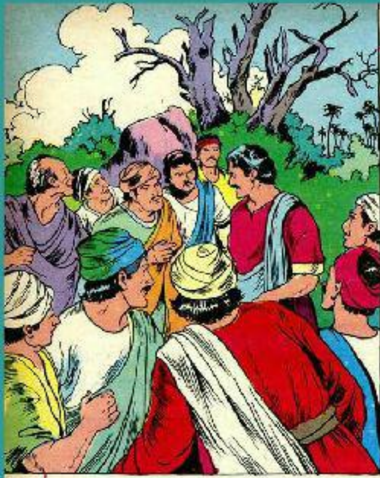
"हे नारायणाचेच घर ना?" रघूने विचारले.

"होय!" तो मुलगा म्हणाला.

"स्वतः नारायणानेच आम्हांला सांगितले की या सर्व गंमती जंमती त्यांच्या घरी आहेत म्हणून!" रघू म्हणाला.

"मग त्यांनी तुम्हांला असे कां सांगितले, कोण जाणे? तुम्ही सांगतां

त्यांपैकी एक ही गोष्ट आमच्या घरात नाही." असे सांगून तो मुलगा घरात गेला.

घरातील गंमती जंमती दाखवायला मुलगा तयार नाही म्हणून काही न बोलता घरात गेला असावा, असे समजून सर्व मिळून घरात गेले. मुलाने सांगितले ते खरे होते, घरात एक ही विचित्र गोष्ट नव्हती. नारायणाच्या परसात विहीरनव्हती, एक ही झाड नव्हते.

आलेल्या दहाही जणांना राग आला, ते सर्व नारायणाच्या शोधार्थ निघाले. वाटेत त्यांना एका जागी नारायण दिसला.

रघूने संतापून त्याला विचारले–"तू आम्हां सर्वांना सपशेल खोटे सांगितलेस ना?"

"होय!" नारायण म्हणाला.

"तसं कां सांगितलेंस?" रघूने विचारले.

"नवीन नवीन एखाद्या गांवी जाऊन रहावे लागले की त्या गावात दूधखुळा कोण आणि हुशार कोण हे कसे कळणार हो?" नारायणने उलट प्रश्न केला.

"खोटं बोललं तर कळतं का?" गोविंदने थोडेसे चिडून विचारले.

"कां नाही कळणार? मी सांगितले ज्यांनी खरे मानले ते दुधखुळे नाहीत तर काय म्हणायचं त्यांना?" नारायण स्मित करून उत्तरला.

रघू व इतर सर्व परस्परांची तोंडे पाहू लागले. काय बोलावं हे कळेना.

काही वेळ थांबून गोविंद हळूच म्हणाला-"तुझं खोटे कोणी खरं मानलं, हे तुला कसं कळलं?"

"मी जे खोटे सांगितलं त्यांवर विश्वास करणारे माझ्या घरी जातील. त्या सर्वांना माझा मुलगा पाहील. त्यांना एकदां पाहून तो कधी विसरणार नाही. मी त्याला विचारून पाहातो." नारायण म्हणाला.

"तू आतां घरी जातो आहेस का?" रघूने विचारले.

"नाही, गांवात माझी अजून पुष्कळ कामें आहेत." नारायण म्हणाला.

रघू व त्याच्या बरोबरचे इतर सर्व नारायणाला "बरं येतो!" म्हणून सांगून सरळ त्याच्याच घरी गेले.

"पुन्हां कशाला आलांत?" नारायणाच्या मुलाने विचारले.

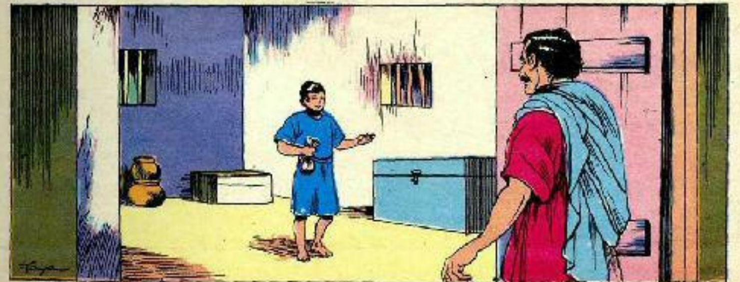
"आम्ही प्रत्येक जण एकेक वराह (सोन्याचं नाणं) देतो. आम्ही तुमच्या घरी येऊन विचित्र गोष्टी विषयी विचारलं, असं आपल्या वडिलांना तू सांगतां कामा नये. आहेना कबूल?" रघूने त्याला विचारले.

"बरं! सांगणार नाही. असं नारायणाचा मुलगा म्हणाल्यावर रघूनें त्याला एकूण दहा वराह दिले आणि आपल्या इतर मित्रां बरोबर निघून गेला.

नारायण गावभर फिरून रात्री घरी परत आला. त्याचा मुलगा त्याला म्हणाला–"सकाळ पासून संध्याकाळ पर्यंत आलेल्या लोकांकडून एकूण पांचशे वराह मिळाले आहेत. आतां तुम्हांला कर्ज काढायची गरज नाही. व्यापाराला पाहिजे तेवढे भांडवल मिळाले आहे!"

"होय, व्यापार सुद्धा अशाच गावात चांगला चालेल. पुष्कळ फायदा होईल. दुधखुळ्या लोकांपेक्षां-स्वतःला कोणी दुधखुळा म्हणू नये असे समजणारे जे असतात, अशा लोकांपासूनच आपल्याला जास्त फायदा होईल. या गावात तसे लोक पुष्कळ आहेत" नारायण आनंदाने म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी नारायणाने दुभत्या म्हशी विकत घेतल्या आणि त्या गावातच दुधाचा धंदा सुरू केला. त्याचा धंदा लवकरच खूप चालू लागला.

बोध झाला

ब्रह्मदत्त काशी येथे राज्य करीत असतां बोधिसत्वांनी कोशल देशाचा राजा म्हणून अवतार ग्रहण केला. त्यांना सत्यसेन नावाचा एक मुलगा होता. त्याचे योग्य वय झाल्यावर राजाने त्याचा राज्याभिषेक करून दिला. सत्यसेन याच्या राणीचे नाव शंबुलादेवी असे होते. ती एक अत्यंत रूपवती तरुणी होती.

दुर्दैवाने युवराजाला एकाएकी कोड झाले. ते फारच भयंकर होते. कित्येक वैद्यांनी अनेक प्रकारे औषधपाणी करून पाहिले, परंतु गुण पडला नाही. उलट आजार वाढतच गेला. तो आजार असतांना चार चौघांत बसणे उठणे शक्य नव्हते. म्हणून वडिलांच्या अनुमतीने युवराज निर्जन अरण्यात राहायला निघाले. तेव्हां शंबुलादेवी सुद्धा पतीबरोबर वनवासाला गेली. युवराजांनी नको म्हणून किती सांगितले, परंतु शंबुलादेवीने ऐकले नाही.

जंगलात जेथे चांगले पाणी व फळझाडे होती अशी जागा पाहून युवराज एक पर्णकुटी बांधून राहू लागले. शंबुलादेवी पहाटे उठून घरातली सर्व कामे उरकून पतीला तोंड धुवायला पाणी वगैरे देऊन एक टोपली व कोयता खुरपे घेऊन जंगलात जाई आणि पतीसाठी कंदमुळेफळे घेऊन येई. सरोवरा वरून प्यायला व स्नानाला पाणी वगैरे घेऊन येई. नंतर पतीला खायला प्यायला देऊन स्वतःखाई पिई. अशा तऱ्हेने ती पतीसाठी अहोरात्र कामात गुंतलेली असे.

एके दिवशी ती फळे आणायला नव्या बाजूला गेली. काही अंतर चालून गेल्यावर तिला डोंगराचा एक कोपरा लागला. त्या ठिकाणी एक छोटे तळे होते. त्यात आंघोळ

करावी असे तिला वाटले. ती आंघोळ करून बाहेर आली त्यावेळी तिचे अंग चकचकीत सोन्यासारखे उजळले.

ती गोष्ट तिच्या लक्षात आली नाही. परंतु त्याच वेळी एक किरात त्या बाजूने जात होता तो तिला पाहून थक्क होऊन तिच्याकडे पहात राहिला. त्याने तिला आपल्या वस्तीत येऊन त्याच्याशी लग्न करून रहायला आग्रह केला. तो आडवा उभाच राहिला व तिला पुढे जाऊ दिले नाही. ते पाहून ती त्याला म्हणाली– "अरे, दुष्ट पापी! तुझा सर्वनाश होवो!" आणि तिने घागरीतले पाणी थोडे त्याच्या अंगावर शिंपडले. अंगावर वीज पडावी तसा एकदम तो जमिनीवर आदळला.

किराताचे विघ्न दूर झाल्यावर शंबुलादेवी पाणी व फळे घेऊन पर्णकुटीत परतली तेव्हां पुष्कळ काळोख पडला होता. पतीने तिला अर्थातच विचारले– "कायग, इतकी रात्र झाली?"

शंबुलादेवीने जे घडले ते सर्व यथातथ्य सांगितले. परंतु पतीचा त्यावर विश्वास बसला नाही. म्हणाला-"बायका, काय वाटेल ते बोलू शकतात, करू शकतात. तू कोठे गेलीस म्हणून तुला विचारणारा कोण आहे?"

"प्रभो, मी म्हटले ते खरे असेल तर या पाण्याने तुमची व्याधी बरी

होईल!" असे सांगून तिने घागरीत आणलेले पाणी पतीच्या अंगावर अभिषेका-सारखे ओतले. लगेच जादू करावी तसा पतीचा रोग नाहीसा झाला आणि त्याचे सर्व अंग सोन्यासारखे लकलकू लागले. आपल्या बायकोच्या पातिव्रत्या विषयी खात्री होण्यापेक्षा स्वतःचा आजार बरा झाल्याचा परमानंद युवराजाला झाला. तो लगेच निघाला आणि कोशल देशाच्या राजधानीला येऊन पोचला. तो उद्यान-वनात उतरला. त्याने आपण परत आल्याची बातमी वडिलांना कळविली.

राजा स्वतः छत्र चामरासह उद्यान्‌वनात मुलाला भेटायला आला आणि आपल्या

मुलाचे स्वागत केले. महाराजानी युवराजाची व्याधी बरी करण्यासाठी व त्याच्या बरोबर जंगलात राहून सर्व तऱ्हेचे कष्ट सहन केल्याबद्दल शंबुलादेवीचा पट्ट महीषी असल्याचे जाहीर केले. नंतर स्वत: वानप्रस्थाश्रम ग्रहण करून सत्यसेनाला राज्य व्यवस्था पाहण्यास सांगितले.

वडिलांच्या हुकमाप्रमाणे शंबुलादेवीच पट्टमहीषी असल्याचे युवराजाने मान्य केले. परंतु तिच्या विषयी त्याने पूर्ण औदासिन्य दर्शविले आणि आपल्या इतर बायकां बरोबरच जास्तवेळ घालवू लागला. पतीच्या औदासिन्यामुळे आणि सवती मत्सरामुळे शंबुलादेवी हाडाचा पिंजरामात्र राहून गेली.

एकदा तिचे सासरे शंबुलादेवीच्या महालात आले. तिचा कृष देह पाहून त्यांना आश्चर्यच वाटले आणि त्यांनी विचारले– "इतकी वाळून कशी काय गेलीस?"

"पतीच लक्ष देत नसल्यास पत्नी आणखी कशी राहणार?" शंबलादेवीने विचारले.

वृद्ध राजाने जे घडले ते सर्व ऐकून घेऊन सत्यसेनला बोलावून घेतले व म्हणाला–"बाबारे, कृतघ्नते पेक्षा मोठे पातक नाही. भयंकर व्याधीमुळे तुला माणसात राहणे अशक्य झाले तेव्हां तू जंगलात पळून गेलास. त्यावेळी ती तुझ्या बरोबर सर्व कष्ट सहन करीत राहली. रात्रंदिवस तिने तुझी सेवा केली. शेवटी तिने तुझी व्याधी सुद्धां बरी केली. राज्य हातात येतांच तिच्याकडे दुर्लक्ष करू लागलास का? हे राज्य व वैभव कोणाला ही लाभेल. परंतु पतिव्रता स्त्री एखाद्या भाग्यवानालाच लाभते. शंबुला देवीचा अनादर करू नकोस. तसे केल्याने नुकसान तुझेच होईल!" असा हितबोध केला.

सत्यसेनाला हितबोध झाला. त्याने बायकोची क्षमा मागितली व तिला आपल्यावर व आपल्या इतर बायकांवर अधिकार देऊन तिच्या सांगण्या प्रमाणे राहूं लागल्या व इतर राण्यांचाही यथा योग्य आदर करीत राहिला.

इंग्रजांच्या सत्तेची सुरवात

पंधराव्या शतकात पश्चिमत्य देशातील लोक भारताची संपन्नता व वैभव पाहून ते आपलेसे करून घेण्याची स्वप्ने पाहू लागले. इटलीचा एक नाविक कोलंबस स्पेनच्या राजा व राणीच्या कृपेने समुद्रमार्गे भारत देशाच्या शोधार्थ निघाला. परंतु इ. स. १४९८ मध्ये त्याने अमेरिकेचा शोध लावला.

त्याच वर्षी पोर्चुगीज नाविक वास्कोद गामा भारत देशात पोचला. कालिकटचा राजा झोमोरिन याने त्याचे स्वागत केले. यूरोप खंडातील भारताचा समुद्री मार्ग शोधून काढणारा सर्वात प्रथम नाविक वास्को द गामा हाच होय. त्यानंतर डच, डेन्स इंग्लिश व फ्रेंच व्यापारी भारतात येऊ लागले.

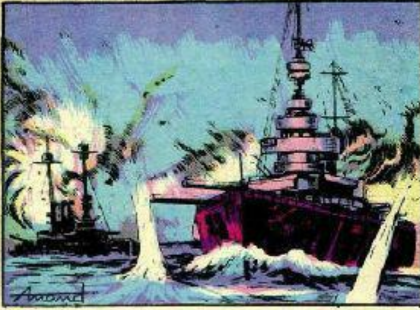

फ्रेंच व इंग्लिश भारतात राहू शकले. भारतातील राजे रजवाड्यांना त्यांना विरोध करण्यासाठी एक करण्याचा प्रयत्न महाराष्ट्रियांनी केला. परंतु त्यांना त्यात यश आले नाही. सुरवातीला आलेल्या आपल्या फ्रेंच व्यापाऱ्यांनी व इंग्रज व्यापाऱ्यांनी भारतात आपली सत्ता कायम करण्या-

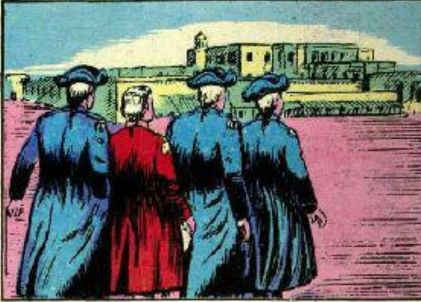

दक्षिण भारतात पांडिचेरी येथे आपले मुख्य केंद्र स्थान करून डयूप्ले याच्या नायकत्वाखाली फ्रेंचांनी आपली शक्ती वाढवायला सुरवात केली. इ. स. १७४० साली. युरोपात युद्ध सुरू झाले. फ्रेंच व इंग्रज परस्परांचे हाड वैरी झाले. त्याचाच परिणाम म्हणून इंग्रज व फ्रेंच आरमारांत दक्षिण भारताच्या समुद्र किनाऱ्यावर युद्ध सुरू झाले.

रॉबर्ट क्लाइव्ह नांवाचा एक साहसी तरुण युवक आल्याने इंग्रजांचे भाग्य उदयाला आलें. निर्भय वृत्तीचा असल्या कारणाने क्लाइव्ह वयाच्या अठराव्या वर्षीच घरातून पळून निघाला आणि ईस्ट इंडिया कंपनीचा एक कारकून म्हणून सेंट जॉर्ज किल्ला मद्रास येथे बांधला गेला तेथे पोचला.

बंगालमध्ये तरुण नबाब सिराज उद्दौला याने इंग्रजांचा विरोध केला. आपली राजधानी मुर्शिदाबादहून तो इस्ट इंडिया कंपनीची राजधानी कलकत्ता शहराला त्याने वेढा दिला आणि ते शहर जिंकले. कंपनीचा किल्ला विलियम त्याने काबीज केला.

आपली राजधानी हातातून गेल्याबद्दल भारतातील सर्व इंग्रजांना फार वाईट वाटले. राबर्ट क्लाइव्हने सैन्यानिशी कलकत्त्यावर स्वारी केली आणि विलियम किल्ला पुन्हा हस्तगत करून घेतला. सिराज उद्दौला युद्ध करायला आला तेव्हां क्लाइव्हने त्याच्याशी संधी केली. त्या संधी प्रमाणे तरुण नबाब आपल्या राजधानीला परत गेला.

सिराज उद्दौला परत गेल्यावर तावडतोब त्याचा सेनापती मीरजाफर याला अधिकाराचा मोह घालून क्लाइव्हने त्याच्या बरोबर सिराज उद्दौला विरुद्ध कट केला. त्याने एकाएकी नबाबाशी युद्ध पुकारले. परंतु फितूर झालेल्या मीरजाफरने एकाएकी नबाबा विरुद्ध जाऊन सैन्याला युद्ध करण्यास आज्ञा दिली नाही.

नबाबाचा पराभव झाला. मीरजा-फरच्या सैनिकांना नबाबाला कैद करून त्याच्या निर्घृण वध केला. मीरजाफर नबाब झाला. तरी त्याने प्रजे कडून वसूल केलेला सर्व कर इंग्रजांना देऊन टाकला. अज्ञातऱ्हेने क्लाइव्हला लक्षावधी रुपये मिळाले आणि ईस्ट-इंडियाकंपनीला कोटयावधी रुपये मीरजाफरला द्यावे लागले.

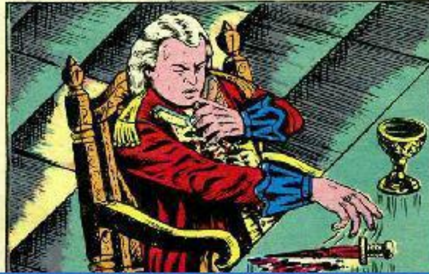

[illegible] नाही असे सांगून इंग्रजांनी मीरजाफरचा जांवई मीरकासीम याला गादीवर आणले. मीरकासिम स्वतंत्र विचारांचा होता. हे त्याने इंग्रजां समोर मान वाकविली नाही. म्हणून इंग्रज व मीरकासीम यांच्या मध्ये इ. स. १७६४ मध्ये बक्सर येथे युद्ध झाले. मीरकासिमला दिल्लीचा मुगल बादशाह शाह आलम याची मदत मिळाली.

त्या युद्धात मीरकासिम हारला व दिल्लीकडे पळून गेला. तेथे तो अत्यंत गरीब स्थितीत मरण पावला. रॉबर्ट क्लाइव्ह स्वदेशी परतला होता. तो लॉर्ड होऊन भारतात पुन्हां आला. त्याने बंगाल, बिहार व ओरिसा कर वसूल करून देण्याचा अधिकार दिल्लीच्या मोंगल बादशहाकडून प्राप्त केला. त्यामुळे क्लाइव्हने पुष्कळ धन संपादन केले.

त्याचे वीरोचित स्वागत होईल या आशेने क्लाइव्ह इंग्लंडला गेला परंतु त्याचा लांचरबाऊपणा आणि त्याने केलेले अत्याचार आणि क्रूर कृत्यां बद्दल पुष्कळांनी त्याची निंदा केली ते सहन न झाल्याने क्लाइव्हने तलवारीने आत्महत्या करून घेतली. क्लाइव्हनेच इंग्रजांची सत्ता भारतात चिरस्थायी करण्यास सत्तेचा पाया घातला.

विश्वास पात्र

धनाजी पाटील नावाच्या एका श्रीमंत शेतकऱ्याकडे शिवू नावाचा एक नोकर होता. जन्मापासूनच तो बहिरा होता. धनाजीला नोकराला काही काम सांगावयाचे झाले की फार मोठ्याने ओरडूनच त्याला सांगावे लागे. इतके असूनही त्याला काही सांगितले तर आणखीच काही वांकडे तिकडे करून ठेवी.

धनाजीचा मुलगा लखुजी याला शिवू म्हणजे मुळीच आवडत नसे. तो मधून-मधून वडिलांना सांगे–"या बहिरटाला काही काम सांगावयाचे झाले की कंठशोष करावा लागतो. तो काही फुकट बिनपगारी काम थोडेच करतो? तसं आहे म्हणून त्याला काढून टाकूया व दुसऱ्या एखाद्याला ठेवून घेऊ या. ते बरे होईल!"

धनाजीला ते मान्य नव्हते. तो म्हणे "तो बहिरा असला तरी विश्वासपात्र व स्वामिभक्त आहे. कित्येक दिवसांपासून आपल्यावर अवलंबून राहिला आहे. म्हणून त्याला कामावरून काढून टाकणे बरोबर होणार नाही."

खरे पाहिले तर शिवू लखुजीवर सुद्धा फार प्रेम व विश्वास करी. तरी त्याला पाहिले की लखुजीच्या कपाळाला आठ्या पडत. संधी मिळेल तेव्हां त्याला काहीतरी करून कामावरून काढून टाकायचे लखुजीच्या मनात होते.

एकदा धनाजी बायको बरोबर तीर्थ-यात्रेला निघाला तेव्हां त्याने घराची सर्व जबाबदारी मुलावर टाकली. त्याला पाहिजे होती तशी संधी याहून जास्त चांगली कोठून मिळणार? असा विचार करून लखुजीने वडील तीर्थयात्रेला गेले त्याच्या दुसऱ्याच दिवशी शिवूला नोकरी वरून काढून टाकले.

श्री वि. ना. कुंटे

आपली चूक काय, आपली नोकरी कां गेली, शिवूला कळले नाही. लखुजी रागीट माणूस आहे, ही गोष्ट त्याला चांगली माहीत होती. म्हणून त्याने धाकट्या मालकाला त्याबद्दल काहीच विचारले नाही आणि आपल्या घरी निघून गेला.

त्यानंतर शिवूने गावात आणखी कोठे नोकरी मिळते का, म्हणून प्रयत्न करून पाहिला. परंतु त्याला नोकरीतर दिलीच नाही, म्हणत राहिले, "तू तर बहिरटच आहेस, आणखी वर चोरी करायला तुला सुचू लागली आहे. म्हणून तर तुला लखुजीने कामावरून काढून टाकले आहे."

आपली नोकरी गेल्याबद्दल शिवूला जितके वाईट वाटले त्या पेक्षां त्याच्यावर तो चोरी करतो, ह्या आरोपामुळे जास्त दु:ख वाटले. लखुजीने त्याच्यावर चोरीचा खोटा आरोप लावला असेही त्याला कळले. कोठे चांगली नोकरी मिळत नाही, हे पाहून त्याने रोजची मजुरी करून पोट भरायचे ठरविले.

एकदा चांगली दुपार झाल्यावर तो रस्त्याने चालत असतां शेजारच्या एका गल्लीत दोन बळूंची झुंज चालू होती. ते ओरडत होते व परस्परांना ढूसी देत होते, तसे ते परस्परांना रेटीत मोठ्या रस्त्यावर आले. त्याच वेळी लखुजीचा पांच वर्षांचा मुलगा शाळेत जात असतां त्याला समोर दिसला. तो नेमका जेथे झुंजचालू होती तेथूनच चालत होता.

बळूंची झुंज पाहून रस्त्यावरचीमुले कोणाच्या ओसरीत तर कोणाच्या घरच्या पायऱ्यांवर चढून लखुजीच्या मुलाला रस्त्यावर पाहून ओरडली–"अरे, लखुजीचा मुलगा! परंतु कोणी त्याला वांचवायला धावला नाही.

दुरून शिवूने त्याला पाहिले आणि तो बळूच्या पायाखाली तुडवला जाण्याच्या आत धावत जाऊन त्याला उचलले आणि एका घराच्या ओसरीत त्याला नेऊन बसविले.

त्या गडबडीत लखुजीच्या मुलाला काही लागले नाही, परंतु शिवूचा पाय घसरला व त्याला मात्र पायाला खूप लागले.

आपला मुलगा एका अपघातातून पूर्णपणे वांचला हे ऐकून लखुजी मुलाच्या शोधार्थ आला. त्याला शिवू आपल्या जखमेमुळे कण्हत असलेला त्याला दिसला. शेजारीच त्याचा मुलगा उभा होता. त्याचवेळी दोन्ही बळू झुंजत शेजारच्या गल्लीत निघून गेले.

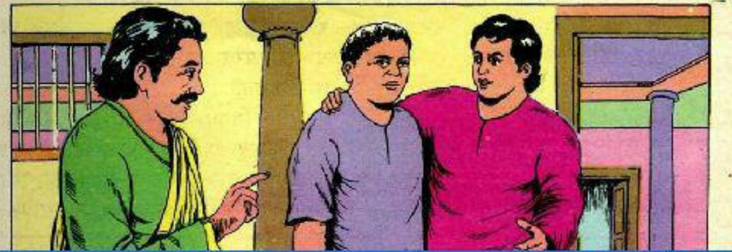
तेथे जमलेल्या लोकांकडून मुलाला शिवूने वांचविल्याची गोष्ट लखुजीला कळली. तो धावत गेला आणि शिवूला हात धरून म्हणाला–"अरे, तुला किती लागलं रे? मी बोलतो ते तुला ऐकू येणार नाही. परंतु हरकत नाही. मी तू चोरी केलीस हे म्हटले ते खोटे होते. मी तुला कामावरून काढून टाकले. तरी तू माझ्या मुलाला वांचविलेस! तू किती विश्वासपात्र आहेस रे! मला आत्तां हे कळते आहे!" असे म्हणत त्याने आणखी दोघांना बोलावून शिवूला धरून आपल्या घरी नेले.

एका आठवड्यानंतर धनाजी तीर्थयात्रा संपल्यावर घरी परत आला. त्याने घरातील जे दृश्य पाहिले ते पाहून त्याला आश्चर्या बरोबर आनंदही झाला. लंगडत चालणाऱ्या शिवूला लखुजी हात धरून बाहेरच्या दाराकडे जात होता.

"काय झालं रे? स्वत:च हात धरून याला घेऊन चालला आहेस! याला बहिरटपणा बरोबर लंगडेपणा सुद्धा आला आहे, वाटते?" धनाजी म्हणाला.

"शिवू बहिरा व लंगडा असला म्हणून काय झालं बाबा? त्याचा आपल्या कुटुंबावर केवढा विश्वास आहे!" असे सांगून लखुजीने जे घडलं होते ते सर्व वडिलांना सांगितले.

आपल्या नातवाला वांचविल्यामुळे शिवूवरचा राग मुलाच्या मनांतून नाहीसा झाला, हे पाहून धनाजीला आनंद झाला.

खरा चिक्कू

चिक्कू नारोबा मेल्याबरोबर सरळ स्वर्गाच्या दाराजवळ पोंचले. द्वारपालकाने त्याला पाहाल्यावर आश्चर्याने विचारले–"तू इकडे आलास, म्हणजे आश्चर्यच आहे, तू काय पुण्य केलेस रे, म्हणून स्वर्गाच्या दारापर्यंत आलास ?"

नारोबांनी त्याच्याकडे जरा चिडूनच पाहून म्हटले–"मागे एकदां नाशकाला कुंभ-मेळ्याच्या वेळी आंघोळीला जातांना वाटेत एक दमडी पडलेली दिसली. ती मी एका भिकाऱ्याला दिली. ते पुण्यकार्य केल्याचा उल्लेख तुमच्या चित्रगुप्ताच्या वहीत असेल की ! जाऊन पहा !"

द्वारपालक नारोबांना बरोबर घेऊन चित्रगुप्ताकडे गेला. चित्रगुप्त नारोबाला म्हणाला–"त्या दमडीने तुम्ही जे पुण्यकार्य केलेत, म्हणून तुम्हांला काही क्षण स्वर्गात राहतां येईल ! पण शेवटी नरकात जावेच लागेल !"

नारोबा जरा सुद्धा न घाबरतां म्हणाले–"मला तरीही नरक चुकणार नसेल तर ती दमडी तुमच्या जवळ राहून कशाला रडत रहायला हवी ?" असे म्हणत चित्रगुप्ताकडून ती दमडी वसूल करून नारोबा नरकाकडे जाऊ लागले.

विदेह देशाची राजकन्या वज्रप्रभा आपल्या काही सखीं बरोबर एकदां राजोद्यानात विहार करीत बसली असल्याचे सांगून आपल्या महालात परतली. सर्व सखी घाबरून गेल्या व उपचार करू लागल्या.

वज्रप्रभा हंसाच्या पंखांच्या गादीवर त्यावेळी विश्रांती घेत होती. तिने स्मित-करून आपल्या तिघां सखीकडे पाहिले आणि म्हणाली–"मी इतकी दमले त्याचे कारण काय, हें तुमच्यापैकी कोणी खरेखरे सांगू शकेल तर मी तिला आपल्या गळ्यातला रत्नहार देईन?"

"समजा, जर कोणी खरे कारण सांगू शकली नाही तर?" मरीचिका नावाच्या सखीने विचारले.

"तर रत्नहारा ऐवजी दोन थोबाडीत देईन!" असे वज्रप्रभा म्हणाली.

"तर मग मी आपले भाग्य पारखून पाहाते!" असे म्हणत मरीचिका राज-कन्येला म्हणाली–"राजकन्येला इतका दम लागण्याचे कारण उद्यान वनांत पाऊल टाकल्या बरोबर आपण आंधळी कोशिंबीर सुरू केली हे होय! सूर्य अगदी डोक्यावर आला होता. तरी खेळ आपण चालूच ठेवला. उद्यानांत त्या स्थितीत पळत राहिलं तर दम लागणार नाही का? तुम्ही म्हणून इतके सहन केलेत, आणखी कोणी असती तर!"

लगेच वज्रप्रभेने मरीचिकेच्या थोबाडीत दोन भडकविल्या. इतर दोघी सखी हंसू लागल्या.

काही वेळानें मरुद्वती नावाची दुसरी सखी म्हणाली–"राजकन्या इतक्या दमल्या त्याचे कारण त्या सरोवरात तासनतास पोहोत राहाल्या हे आहे! इतका वेळ

पोहोत राहल्यावर पुरुष सुद्धां दमणार नाहीत का?"

वज्रप्रभेने संतापून मरुद्वतीच्या थोबाडीत दोन भडकाविल्या.

मंदाकिनी नावाची तिसरी सखी म्हणाली–"राजकन्या इतक्या दमल्या त्याचे कारण मला एकटीलाच माहीत आहे. त्यांनी एक हार गुंफता येईल एवढी ओंजळ भर फुले तोडली. त्यांचा हार गुंफून आण म्हणून त्यांनी मला सांगितले तेव्हांच त्या दमल्या असल्याचे मी ओळखले. तुम्ही दोघींनी ओळखले नाही." असे ती आपल्या दोघी मैत्रिणींकडे थोडयाशा रागाने पहात म्हणाली.

मंदाकिनी अजून बोलतच होती, वज्रप्रभेने आनंदाने अंथरुणावरून उठून आपल्या गळयातला रत्नहार काढून मंदाकिनीच्या गळयात घातला. ते पाहून इतर दोघी आश्चर्य चकितच झाल्या.

त्यानंतर काही वेळाने वज्रप्रभा झोपी गेल्यावर मरीचिका व मरुद्वती मंदाकिनीला अंतःपुरातील एका कोपऱ्याच्या खोलीत ओढून घेऊन गेल्या व त्यांनी तिला विचारले–"कायग, मंदाकिनी! आपल्या राजकन्येचे रूप सौंदर्य कसे आहे, हे तुला माहीत नाही असे नाही. ती शरिराने स्थूलच आहे, तरी लठ्ठ दिसत् नाही अशांना आपण सर्व ओळखतो, पण राजकन्येचा स्थूल पणाच नाही, ती थोडी लठ्ठच आहे, असे मागे तूच म्हणाली होतीस, होयना?"

"होय, ते ही खरे आहे!" मंदाकिनी म्हणाली.

"मग अशी राजकन्या ओंजळ भर फुले तोडल्याबरोबर 'दमून जाईल का? ती इतकी सुकुमारी, नाजुक आहे का? तिची मर्जी संपादन करण्यासाठी तू पुढे पुढे किती खोटे बोलशील, कोणास ठाऊक?" या शब्दात दोन्ही सखी मंदाकिनीला टोचून बोलू लागल्या.

मंदाकिनी एक दोन मिनिटें गप्प राहल्यावर हळूच हसून म्हणाली–"मी म्हटले ते अगदीच खोटे नव्हते. दुसऱ्याच्या मनाला बोचणार नाही, असे बोलले. सामान्यपणे राजकन्या लावण्यवती व फुलांसारख्या कोंवळया सुकुमारी असतात असे सर्वच मानतात नाही का? तरी आपली राजकुमारी या गोष्टीस पूर्ण प्रमाणें निराळी आहे. ती गोष्ट तिलाही चांगली माहीत आहे. म्हणूच कोणी तिच्या रूपलावण्या विरुद्ध थोडे काही बोललं तर तिला ते सहन होत नाही."

"म्हणजे, आम्ही ती स्थूल देहवाली, लठ्ठ आहे, असे म्हटलं, असा तुझ्या म्हणण्याचा अर्थ घ्यावयाचा का?" दोघी सखींनी थोडयाशा रागातच विचारले.

"इतका राग येण्याचं काय कारण? मी सांगते ते नीट ऐका!" असे सांगून मंदाकिनी पुढे म्हणाली–"राजकन्या इतक्या उन्हात सर्व उद्यानभर धावत आंधळी कोशिंबीर खेळली, असं तुम्ही म्हणालात. शिवाय सरोवरात तासन् तास पोहली, हे सांगून ते पुरुषांना सुद्धा असाध्य असते, असे म्हणालात. त्यामुळे तिला तुम्ही तिच्या स्थूल देहाविषयी व लठ्ठपणा विषयी बोलत हेटाळणी करीत आहां असे वाटून राग आला. मला तिच्या मनांतली ही नाजुकगोष्ट चांगली माहीत होती. म्हणून मी ओंजळ भर फुले काढल्याने दमल्याची गोष्ट सांगितली. ते तिला आवडले. माणसाचा स्वभाव ओळखून बोलावं, ही साधी गोष्ट तुम्हांला माहीत नव्हती, म्हणून तुम्हांला इनाम मिळण्या ऐवजी थोबाड फोडून घ्यावं लागलं. तुम्ही माझ्या चांगल्या मैत्रिणी आहां, म्हणून आपण तिघी रत्नहार वांटून घेऊ या."

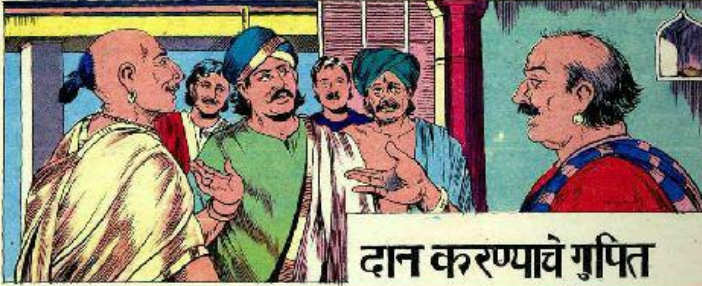
मंदाकिनी म्हणाली त्यावर मरीचिका व मरुद्वतीच्या मनाचें समाधान झाले. त्या म्हणाल्या–"वज्रप्रभेसारख्या राजकन्यां-बरोबर कसं वागायचं, तू सांगितल्यानंतरच आम्हांला कळलं. आम्हांला चांगला धडा घेण्यासारखा आहे. रत्नहारांत आम्हांला वांटा नको. तूच तो ठेवून घे." असें सांगून त्यांनी मंदाकिनीचे अभिनंदन केले.

दान करण्याचे गुपित

एका गावी एक कीर्तनकार रहात असत. ते गांवो गांव फिरत व श्रोता जे काही देत त्यावर संतुष्ट होऊन ते आपलं जीवन सुखाने चालवीत असत.

एकदा ते कीर्तनकार एका गावी गेले. त्या गावच्या लोकांनी त्यांचे हरिकीर्तन करवायचे ठरविले. कीर्तनालायक मोठी जागा फक्त शेषराव नावाच्या सावकारांच्या आवारातच होती. म्हणून मुख्य मुख्य गावकरी कीर्तनकाराला शेषरावांच्या घरी घेऊन गेले-व म्हणाले-"यांचे कीर्तन आपल्या गावात करायचे ठरविले आहे. ते तुमच्या घरी झाले तर बरं होणार आहे. कीर्तन-कराचा आपण सर्वांनी आपल्या आपल्या शक्ति सामर्थ्या प्रमाणे गौरव करून त्यांना काही दिले तरी चालेल. मग काय म्हणतां?"

शेषराव जात्या रसिक मनुष्य नव्हता. परंतु सर्व गावकऱ्यांनी त्यांना मान दिल्या-बद्दल त्यांना फार आनंद झाला. म्हणून ते म्हणाले-"वाः वा! आमच्या घरी कीर्तनाची तयारी करू या. एवढेच नव्हे तर बुवांना आमच्या घरीच उतरवायची व्यवस्था करू या." त्यांनी हट्टच धरला.

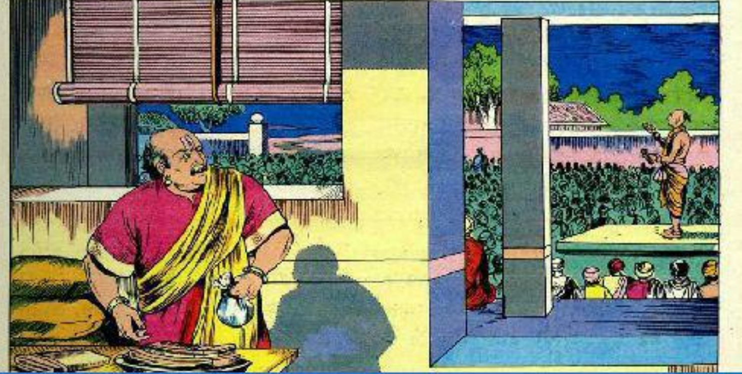
त्याच दिवशी रात्री सावकारांच्या घरी त्यांच्या घरा समोरच्या मोठ्या अंगणात कीर्तनाची व्यवस्था करण्यात आली. देवाच्या तसबिरी समोर एक मोठे ताट ठेवण्यात आले. हरिकीर्तनाला आलेल्या श्रोत्यांनी आपापल्या शक्ति सामर्थ्याप्रमाणे कीर्तन कारांना जे द्यायचे असेल ते टाकावे. पुष्कळांना प्रथमच त्यांना जे द्यायचे होते ते त्यांनी ताटात टाकले. काही जण मागाहून घालू म्हणून थांबले. शेषरावांनी कीर्तन करांना द्यायला एक शाल व शंभर रुपये एका पिशवीत घालून ओटीवर ठेवले होते. कीर्तन संपल्यावर देऊं, असा त्यांचा विचार होता

त्या गावात रघुपती नावाचा एक छोटेखानी सावकार होता. त्याने कीर्तन-कारांच्या गळयात तीस रुपयाचे एक रेशमी उपकरणे आणून घातले. व ताटात चार रुपये घातले आणि पुढच्या रांगेत येऊन बसला. हे कीर्तन त्याच्या तर्फे झाले असते तर कीर्तनकारांचा जास्त गौरव करण्याचा त्यांचा विचार होता.

थोरले सावकार शेषराव कोण कोण काय किती देतो हे एका डोळयाने पहात होते. सर्वांत मोठी रक्कम व गौरव रघु-पतीनेच केला होता. तोही दहा रुपयांच्या आतच होता. अशा परिस्थितीत आपण मात्र कीर्तनकाराला शंभर रुपये नकद आणि एक शाल देणे कसे योग्य ठरेल. दहा रुपये नकद व एक धोतर जोडी दिली तर पुरे होईल, असे त्यांनी मनाशी ठरविले.

कीर्तन काराने हरिकथा सुरूकेली व पुढे चालू केली. मध्येच शेष राव काही काम आल्या सारखं दाखवून उठून ओटीवर गेले. त्यांनी तेथे तयार करून ठेवलेली शाल व रुपयांची पिशवी घेतली व त्याच्या जागी एक धोतर जोडी व दहा रुपये ठेवून आले,

कथाकार शेषरावांच्या मनांत जे तुफान उडले होते त्याची चिन्हें त्यांच्या चेहऱ्यावर पडत ती ओळखत होते. शेषराव घरात कशाला गेले होते, हे एका डोळयांनी कीर्तनकार पहातच होते. शेषराव परत

येऊन आपल्या जागेवर बसल्यानंतर बुवांनी एक उपकथा सुरू केली.

म्हणे कर्ण हा फार मोठा दानी होता. कोणी मागितले व त्याने 'नाही' म्हटले असे कधी घडलेच नाही. एकदां कर्ण स्नानाची तयारी करीत असतां कोणी तरी ब्राह्मण त्याच्याकडे भिक्षेसाठी आला. नोकरांनी ती गोष्ट येऊन सांगितली. त्या ब्राह्मणाला आपल्याकडे बोलावून आणण्यास कर्णाने सांगितले.

तो ब्राह्मण आला तेव्हां कर्ण डाव्या हातात स्वर्ण पात्रात तेल घेऊन बसला होता आणि उजव्या हाताने अंगाला तेल लावीत होता.

ब्राह्मण म्हणाला—"महाराज, मी गरीब दरिद्री आहे. आपणांस योग्य वाटेल ते देण्याची कृपा करावी :

दानशूर कर्णाने त्याच्या डाव्या हातात जे सोन्याचे भांडे होते ते तसेच ब्राह्मणाला देऊन टाकले.

ब्राह्मणाने ते आनंदाने स्वीकारले व म्हणाला—"आपण दानशूर आहां, परंतु विचार करा, कोणी डाव्या हाताने दान करतात का? असे देण्यात गुपित काय असते?"

त्यावर कर्ण स्मित करून म्हणाला—"हेंच दान देते समय गुपित सर्वांनी राखायचे असते. द्यावयाचे जे दान असते ते ज्योतिष पाहून द्यावयाचे नसते. बोलतांना मी तुम्हांला भांडे देण्याचे ठरविले होते त्या क्षणाला ते माझ्या डाव्या हातात होते. ते उजव्या बदलून दिले असते तर त्या अवधीत माझीबुद्धी फिरण्याची शक्यता होती. म्हणून डाव्या हातातली वस्तू डाव्या हातानेच दिली.

ही एक उपाख्यान सांगून कीर्तनकार मूळ आख्यानाकडे वळले. परंतु शेषरावांना ते उपाख्यान थोबाडीत मारल्या सारखे वाटले. हरिकीर्तन संपल्यावर त्यांनी पूर्वी देण्याचा जो विचार केला होता, त्या पेक्षा अधिकच देऊन कीर्तन कारांना निरोप दिला.

चंद्रपूर या गावी भास्कर नावाचा एक तरुण युवक रहात असे. त्याचे शेजार गांवच्या एका कुटुंबातल्या अंबिका नावाच्या मुलीशी लग्न झाले.

एकदा त्याचा मुकुंद नावाचा मित्र बायको बरोबर त्याला भेटायला आला. तो जिल्ह्याच्या गांवचा राहणारा होता.

मुकुंदाच्या बायकोला चांगले गातायेत होते. तिचे गाणे ऐकून भास्कर बरोबर त्याची बायको अंबिका हिला सुद्धा फार आनंद झाला.

मुकुंद आपल्या मित्राकडे आठवडाभर राहल्यानंतर आपल्या गावी परतला. तेव्हां भास्कर बायकोला म्हणाला—"काय ग, अंबिके तू सुद्धा मुकुंदाची बायको गौरी सारखं गाणं गायची संवय कां करू नये?"

पतीचे ते म्हणणे ऐकून अंबिकेला फार आश्चर्य वाटले. गायन, चित्रकला आणि कविता करणे वगैरे गोष्टी वयावर अवलंबून राहात असतात. वाटेल तेव्हां वाटेल त्याला या गोष्टी येतात का? गौरी सहा वर्षांची असतानाच गायला शिकू लागली होती, असे तिने सांगितले होते.

अंबिका नवऱ्याला म्हणाली—"माझा आवाज काय हो, बरा नाही. मला नाही गातायेत."

ते उत्तर ऐकून पती पुन्हां गायनाची गोष्ट काढणार नाही, असे तिला वाटले होते. परंतु भास्कर थोडा रागावून च म्हणाला—"आवाजाचे काय? गातां गातां आवाज चांगला होतो, म्हणे तू प्रयत्न तर करून पहा."

काही काळ लोटल्यावर त्या गावात ओंकार शर्मा नावाचा एक चित्रकला निष्णात आला व त्याने एक चित्रकलेचे प्रदर्शन ठेवले. त्याने प्रदर्शनात ठेवलेली

सर्व चित्रे ग्रामीण वातावरणाला अनुसरूनच होती.

ते प्रदर्शन पाहून दोघे नवरा बायको घरी परतल्यावर अंबिका पतीला म्हणाली– "काय हो, पाहिलंत का ओंकार शर्मांच्या सर्व चित्रात कसे सर्व कसे हुबेहूब आपण पाहतो चहूं कडे तसे आहे, नाही का? तशीच चित्रे तुम्ही काढावी व मला पहायला मिळावी, असे मनात किती येते?"

ते ऐकून भास्कर आश्चर्य चकित होऊन म्हणाला–"मी चित्रे काढू म्हणतेस? चित्रकला म्हणजे तुला इतकी सोपी वाटली, वाटते?"

"चित्रकला सोपी आहे, असे मी नाही म्हणत. प्रयत्न करून पहा जिद्दीने रेघोट्या काढीत राहिले तर चांगली चित्रे येणार नाही असे नाही, असे मोठ्याचे म्हणणं आहे!" अंबिका म्हणाली.

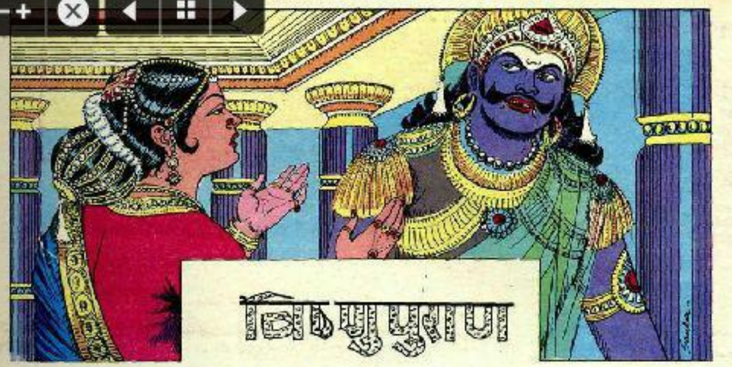
तोच भास्करला, त्याने बायकोला गायन विषयी जो सल्ला दिला होता तो आठवला. तो तिला म्हणाला–"त्या दिवशी माझ्या मित्राच्या बायकोने गाणे म्हटले, त्या आनंदात मी तुला एक निरर्थक सल्ला दिला होता. ती माझी मोठीच चूक होती. कलेत सर्वांना प्राविण्य मिळणे तितकेसे सहजी होणारे काम नाही. तसे साध्य करून घ्यायचे झालेच तर लहानपणा पासूनच गुरूच्या जवळ बसून साधना करावी लागते. तरी नैसर्गिक रीत्या कलेचा गुण असल्या शिवाय तितकेसे समाधान कारक यश प्राप्त होत नाही."

"असे बोला! आपण लहानपणी हे काम केले नाही. आतां हे कसे होणार?" अंबिका म्हणाली, त्यावेळी तिच्या चेहऱ्यावर दुःख होते.

"आतां आपण करावयाचे ते हेच की एखाद्या कलेत प्राविण्य दाखविणारांचा आदर करणे; त्यांचे गाणे ऐकून चित्रकला पाहून आनंदित होणे!" भास्कर म्हणाला.

नवऱ्याने ललितकलां विषयी सांगितलेली गोष्ट किती वास्तविक होती, याचा विचार करून अंबिकेला आनंदच झाला.

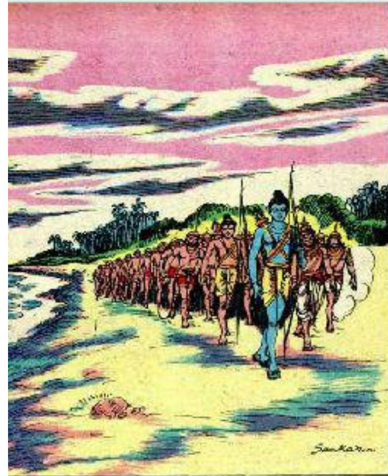

विष्णुपुराण

विभीषणासारखीच रावणाची पट्टराणी मंदोदरी सुद्धा नवऱ्याला हित बोध करू लागली–"नाथ, नाक कान कापले म्हणून म्हणा, रामाने लग्न कर म्हटले तर लग्न केले नाही, म्हणून म्हणा, तुमच्या धाकट्या बहिणीला अपमान सहन झाला नाही, म्हणून म्हणा, तुम्ही सीतेला एकटीला पाहून व ती असहाय स्थितीत असतांना, सोने उचलून न्यावे तसे, पशु पक्ष्यांना चोरून न्यावे तसे उचलून पळवून आणलेत तेव्हां ती किती दुःखी असेल याची कल्पना तरी आहे का तुम्हांला? शुर्पणखेसाठी प्रतिकार भावनेने सीतेला उचलून आणलेत, तिचा जो अपमान झाला त्याचा तिला किती राग असेल, कधी विचार केलात का?"

रावण म्हणाला–"होय मंदोदरी, हे मला आतां कळते आहे. परंतु, परंतु–ते काही असू दे, हा रावण कधी मान वांकविणार नाही! तुझा पती भितरा नाही! तू भितऱ्यासारखी वागू नकोस. तो राम काय करतो, मी पाहणार आहे."

जंगलातले सर्व वानर एकत्र होऊन रामाला मदत करायला सिद्ध झाले, सुग्रीव, नील, अंगद, सुषेण, जांबुवंत इत्यादिक प्रमुख सेनापती होऊन रामाला मदत करण्यास उभे ठाकले. हनुमान रामाच्या खास विश्वासातला अंगरक्षक. सर्वांनी एकत्र येऊन मोठ्या सैन्यानिशी लंकेवर स्वारी करण्याची सर्व तयारी झाली.

हनुमानाने डोंगर व पर्वत उचलून आणले व ते समुद्रात टाकले.

मोठमोठ्या वानर वीरांनी मोठे खडक व शिळा आणून टाकल्या तर लहान लहान वानरानी दगड धोंडेच आणून टाकले.

शंभर योजन दूर असलेल्या लंकेपर्यंत समुद्रावर पूल बांधण्याची तयारी सुरू झाली. नील वानराने पूल निर्माण करण्याच्या कामाचे पर्यवेक्षण करण्याची जबाबदारी स्वतःवर घेतली.

विभीषणाने आकाशमार्गे येऊन रामाकडे शरणागती मागितली. रामाने त्याला अभयदान देऊन लंकेचा राजा तुला करतो, असे वचन दिले. त्याने लगेच समुद्राच्या पाण्याने त्याला लंकेचा राजा म्हणून अभिषेक केला.

रामाने समुद्रावर सेतू बांधून कोदंडावर रामबाण ठेवला व वानरसेना पाठीमागून निघाली. दोन्ही बाजूला लक्ष्मण व हनुमान चालत होते अशा समारंभाने रामाने लंकेवर स्वारी करण्यासाठी प्रस्थान केले. विभीषण त्यांच्या मागून निघाला.

हेरातर्फे रावणाला कळले की राम वानरसेना बरोबर घेऊन समुद्रपार करून आला आहे. रावण आश्चर्यचकित झाला. एका मानवाने वानरांचे सैन्य घेऊन समुद्रावर शंभर योजन लांब पूल बांधला आणि त्रिलोकाला थरथर कांपविणाऱ्या रावणासारख्याला जिंकून व ठार करून आपली बायको सीता हिला सोडवून आणले असे म्हणविणार! हे कसे साध्य होत आहे? असे होणार का? घाबरण्याचे कारण काय? असा विचार करीत असलेल्या रावणाला मंत्री प्रहस्त म्हणाला–"शत्रूला वाटेतच तोंड देऊन त्याला सामान्य समजून युद्ध करणेंच योग्य!"

रावण हसून म्हणाला–"आपल्या कुंभकर्णाला त्याला हवा तितका आहार मिळत नाही. त्यांना लंकेत येऊ दे. सर्व सांपळ्यात सांपडल्या सारखे सांपडतील माझ्या धाकट्या भावाला पोटभर आहार मिळेल."

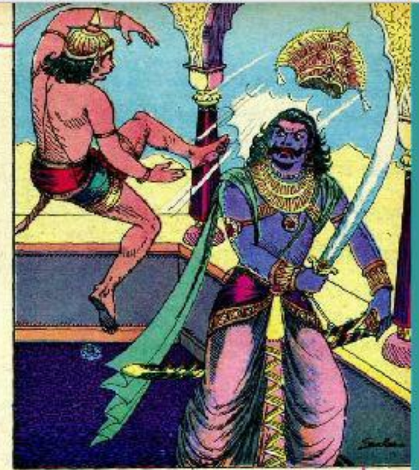
राम आपल्या सर्व वानरसेने सह समुद्र ओलाडूंन समुद्र पार करून लंकेच्या किनाऱ्यावर उतरला.

लंका नगरी उंच पर्वताच्या टोकावर निर्मिलेली होती. पर्वताच्या अग्रभागी रावण एका मोठ्या महालात रहात असे.

आपल्या महालातून रामाचे सैन्य किनाऱ्यावर आले ते रावणाने पाहिले. सर्व किनाराभर मुंग्यांच्या रांगांसारखे वानर सैन्य व्यूहरचना करीत होते.

अंगदाला त्याच वेळी वीरोत्साह चढला. तो आकाशात उडाला आणि रावणाच्या महालावर जाऊन उतरला. तो रावणाला म्हणाला–

"ए रावणा! कधी मागे तुला आपल्या शेपटीने गुंडाळून फेकणारा वाली आठवतो का? त्याचा मी मुलगा, अंगद! तू तेव्हां पासून आजपर्यंत त्याच्याशी गौरवयुक्त वागणूक करीत आलास. म्हणून मी सांगतो ते ऐक. अजून वेळ हातची गेली नाही. रामाशी वैर करायचे सोड. त्याला शरण जा. वानर सैन्य आणून राम काय करू शकेल, असे मनात समजून घेऊ नकोस. वानरांत किती शक्ती असते हे पुन्हां तुला सांगण्याची गरज नाही!

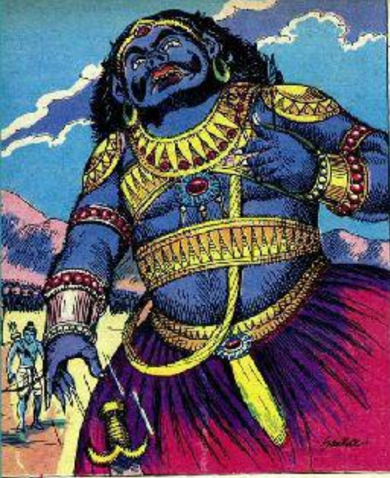

रावणाला राग आला. त्याने तलवार उपसली. अंगदाने उडी मारून रावणाचा किरीट लाथ मारून खाली पाडला आणि परत वानर सैन्य होते तेथे सुखरूप येऊन पोचला.

वानरसैन्याने लंकेला वेढा दिला सैन्यात बरीच रावणाची माणसे ठार झाली आणि परिस्थिती चिंताजनक झाली तेव्हां रावणाने कुंभकर्णाची झोप मोडली त्याला युद्धाला चल म्हणाला–

कुंभकर्णाने घोर तपश्चर्या केली तेव्हां ब्रह्मदेवाने त्याच्या इच्छा सर्व फिसकटवून टाकल्या.

सहा महिने झोप पुरी झाली नाही, तर कुंभकर्णाचे बळ कमी होते त्याने रावणाने

जेव्हा ते सर्व ऐकले आणि त्या असा शाप त्याने दिला सांगितले सदुपदेश केला.

रावण संतापून म्हणाला–"तुला युद्ध करायचे असेल तर कर, नाही तर जाऊन झोप!"

निद्राभंग झाल्यामुळे चिडलेल्या कुंभ-कर्णाने वानरांना धरून खायला सुरवात केली. तेव्हां रामालक्ष्मणांनी सतत युद्ध केले आणि त्या युद्धात रामाने कुंभकर्णाचा वध केला.

त्यानंतर अनेक शूर राक्षसवीर त्या युद्धात मरण पावले. तेव्हां रावणाचा मोठा मुलगा इंद्रजित युद्ध करायला आला.

रावणाला आपला थोरला मुलगा म्हणजे फार मोठा आधार वाटे. मेघांत शिरून त्याने इंद्राला जिंकले होते म्हणून त्याला मेघनाथ हें आणि इंद्राला जिंकणार इंद्रजित ही नावे प्राप्त झाली होती. शिवाय त्याला युद्धातले मंत्रतंत्र चांगले अवगत होते. तो महा मायावी म्हणून ओळखला जाई. चवदा वर्षे ब्रह्मचर्य राखून निद्रा व आहार घेतल्या शिवाय जो राहील त्या वीरपुरुषाच्या हातींच त्याला मरण असल्याचे विभीषणाने सांगितले.

इंद्रजिताने एक मायावी सीतेची निर्मिती केली आणि रामाला ती दिसेल अशा तऱ्हेने तिचे तुकडे तुकडे करून टाकले.

लक्ष्मणाने ती मायावी सीता आहे, तेव्हां भिण्याचे कारण नाही असे त्याच्या दादाला सांगितले.

त्यानंतर रावणाने विद्युत् जिह्वा नांवाच्या राक्षसा करवी रामाचे डोके तयार करवून ते भाल्याला खोचले आणि ते सीतेला नेऊन दाखवायला सांगितले. परंतु सीतेला ते खरे वाटले नाही.

"असल्या नकलांचे कौशल्य पाहण्यापेक्षा रावणाची खरी डोकी जमिनीवर लोळत असलेली पाहण्याची वेळ जवळ येत आहे!" असे तिने म्हटले.

इंद्रजितने मेघांत लपून रामलक्ष्मणांवर नागास्त्राचा प्रयोग केला. गरुडमंताने सर्व नागांचा संहार केला आणि रामलक्ष्मणांना नागाच्या जाळयांतून वांचविले.

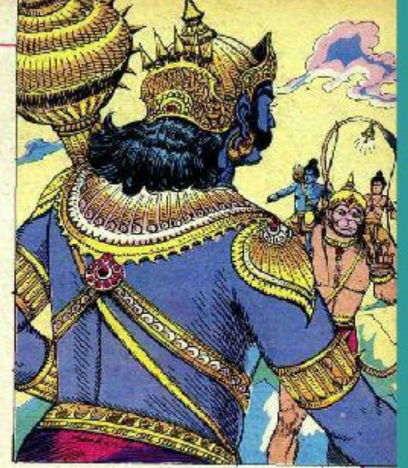
सीता रामांच्या सेवेत चवदा वर्षे कठोर ब्रह्मचर्य राखून निद्रा आहार न घेता राहणाऱ्या लक्ष्मणाच्या हाती इंद्रजिताचे मरण लिहिले आहे. हे बिभीषण ने सांगितले.

लक्ष्मण, विभीषण व हनुमंताने जाऊन काही काळे बकरे बळी दिले आणि इंद्रजित यज्ञ करीत होता तो ध्वस्त केला. नंतर लक्ष्मणाने इंद्रजिताचा वध केला.

रावणाने पाताळ लंकेचा अधिपती मैरावण याला रामलक्ष्मणांना कालीसमोर बळीद्यायला सांगितले.

रामलक्ष्मण झोपी गेले असतां मैरावणाने आपल्या मायेने त्यांना प्रतिमा करून टाकले आणि पाताळ लंकेत घेऊन गेला. तेथे त्यांना बली देण्यासाठी सर्व तयारी केली.

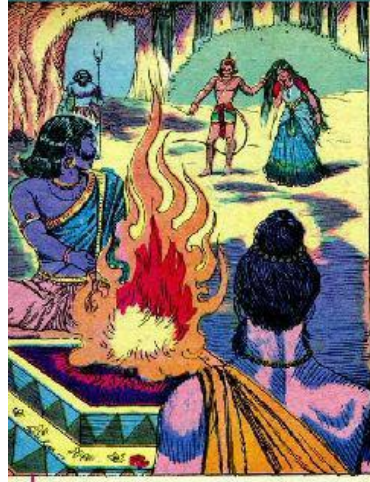
हनुमानाला ते सर्व कळले व तो पाताळ लंकेत गेला. तेथे द्वारपालक म्हणून पाहारादेत असलेल्या मत्स्यवल्लभाशी युद्ध करीत असतां सुवत्सला देवीने येऊन तुम्ही दोघे पितापुत्र असल्याचे त्यांना समजावून सांगून ते युद्ध थांबविले.

हनुमानाने सूक्ष्म रूप धारण करून व कालिका देवीच्या देवळात शिरून राम-लक्ष्मणांना उचलून खांद्यावर घेतले व बाहेर आला. रामलक्ष्मणांनी मैरावणाशी युद्ध केले.

रामाला आपले दैवत मानणाऱ्या चंद्र-सेनेला मैरावणाने तुरुंगात टाकले. तिच्या-कडून मैरावणाचे मरण कशात आहे हे हनुमताला कळले व त्याने त्याचा ध्वंस केला. त्यानंतर रामाने मैरावणाला ठार केले.

रामाने चंद्रसेनेला आत्मतत्वाचा बोध-केला व पुढच्या जन्मात तिला विष्णूचा लाभ होईल, असा आशीर्वाद दिला.

मत्स्यवल्लभाला पाताळ लंकेचा अधिपती नेमून व रामलक्ष्मणाला खांद्यावर घेऊन हनुमान लंकेला आला.

सर्व मायावी उपाय निष्फळ ठरल्यावर रावणाने शूरवीर योद्धयांना आणि चतुरंग सेनेला जन्म देणारा पाताळ लंका यज्ञ प्रारंभ केला. विभीषणाला ते गुपित माहीत होते. म्हणून त्याने तो यज्ञभंग करायला रामाला सांगितले.

अंगदाने अदृश्यकरणी विद्येच्या सहाय्याने जाऊन मंदोदरीचे केस धरून तिला ओढीत आणून रावणासमोर गेला. रावणाची यज्ञदीक्षा भंग झाली व यज्ञभंगही झाला.

शेवटी रावण हताश होऊन युद्धकरायला निघाला. त्या वेळी पुन्हां मंदोदरीने सीतेला रामाकडे पोंचती करायला रावणाला विनविले.

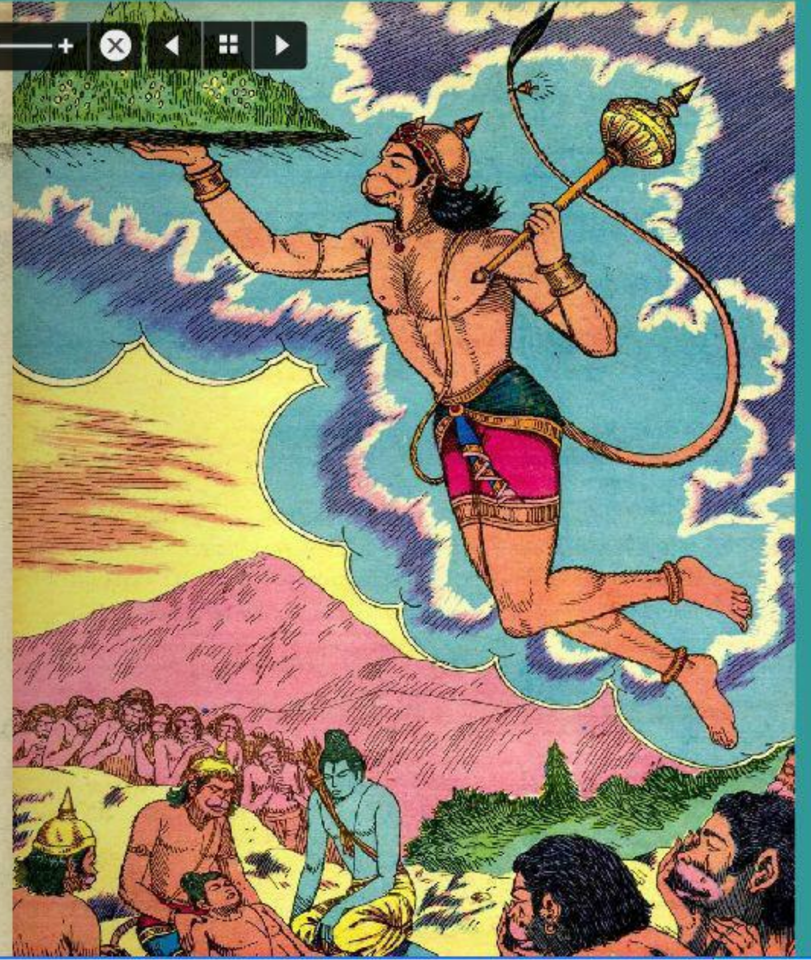
"रावण हा रावणच असणार!" अशी सिंह गर्जनाकरून रावणाने दहा घोडयाचा रथ तयार करविला व त्यात बसून युद्धाला निघाला.

लक्ष्मणाने इंद्र जिताचा वध केला होता म्हणून रावणाला त्याचा भयंकर राग होता. एकदां बंधमुक्त केल्यामुळे इंद्राकडून रावणाला परोपकार म्हणून शक्ति महायुधास्त्र मिळाले होते. ते रावणाने लक्ष्मणावर टाकले. ती शक्ती लागल्याने लक्ष्मण बेशुद्ध होऊन पडला.

हनुमंताने काही क्षणांत हिमालयपर्वतावर जाऊन सूर्योदय होण्यापूर्वी संजीवनीबूटी आणली. त्यामुळे लक्ष्मण पुन्हां शुद्धीवर आला.

रामारावणाचे युद्ध चालू असतां इंद्राने मातली नावाच्या आपल्या सारथ्याला एका दिव्य रथासह रामाकडे पाठविला.

रामरावणांचे भयंकर युद्ध झाले. त्यात रावणाची डोकी एकामागून एक जमिनीवर लोळून पडत तेव्हां ती पुन्हां जाऊन रावणाच्या धडावर चिकटू लागली.

तेव्हां विभीषणाने एक गुपित सांगितले. रावणाच्या पोटात अमृत पात्र आहे. ते जोंपर्यंत बाहेर येऊन पडत नाही तोंपर्यंत रावणाचा वध होणार नाही. रामाने ब्रह्मास्त्र टाकून ते काम केले.

रावणाचे एकच डोके राहिले व तो तसाच जमिनीवर आदळला.

अशातऱ्हेने रावणाचा भेदसांगितल्यामुळे विभीषणाला 'घरभेदी' असे नाव कायमचे पडले.

रावण रणांगणावर पडल्यावर लंकेच्या साम्राज्याचा ऱ्हास झाला आणि राक्षसांचे राज्य कायमचे नष्ट झाले.

विभीषण लंकेचा राजा झाला.

रावण आणि कुंभकर्णाच्या वधानंतर जय आणि विजय यांचा दुसरा जन्म संपला.

अशोकवनातून सीता आली.

राम तिला म्हणाला–"सीते! मी त्या दुष्टाला शिक्षा केली व राजा म्हणून आपल्या कर्त्तव्याचे पालन केले. रावणाने तुला बळजबरीने उचलून लंकेला नेले. मी तुझा स्वीकार करून तुला अयोध्येला कसा घेऊन जाणार? आतां तू तुला हवे असेल तशी जा!"

सीतेने तेथे असलेल्यांना आज्ञा दिल्या सारखी खूण केली की अग्नि प्रज्वलित करा.

सीतेने रामाच्या चरणारविंदावर दृष्टी ठेवून नमस्कार केला आणि अग्नीत उडी टाकली. अग्नी भगभग करून जळू लागला.

त्या आगीतून अग्निदेवाने प्रकट होऊन सीतेला नवीन उमललेल्या कमळासारखे दोन्ही हातात उचलून आणून रामाला म्हटले–"रामा, सीताही अग्नीसारखी पवित्र आहे. तिचा स्वीकार कर!"

त्याच वेळी स्वर्गातून विमानात बसलेला दशरथ सर्वांना दिसला. तो म्हणाला– बाळा, रामचंद्रा! सीता अग्नि परीक्षेत पवित्र म्हणून निघाली आहे. तू तिच्या बरोबर अयोध्येला जाऊन राज्य कर." असा त्याने आदेश केला. राम पुष्पक विमानांत सर्वांसह बसला आणि अयोध्येला प्रस्थान केले.

प्रतिकार

पर्शियातील एका प्रदेशात तबरिस्तान नावाचे एक छोटेखानी राज्य होते. तेथील सुलतानाकडे दोन वजीर होते. थोरल्या वजिराला एक रूपवती मुलगी होती. तिला सुलतानाने पाहिल्यावर तो वजिराला म्हणाला–"तुला आनंद होईल, असं एक सांगतों! मी तुझ्या मुलीशी लग्न करण्याचा विचार करतोआहे. मुहूर्त जितका लौकर ठेवतां येईल, तेवढा लौकर ठेवून मला लवकर कळव तितके चांगले."

वजीर क्षणभर थक्क होऊन पहात राहिल्यावर म्हणाला–"माझी मुलगी चांगली विदुषी आणि हुशार आहे! धार्मिक वृत्तीची आहे. या लग्नाविषयी प्रथम तिला विचारायला हवे!"

"बोला की! तसंच करा! ती आपल्या नशिबाला धन्य म्हणेल!" सुलतान घमेंडीत म्हणाला.

परंतु वजिराने ती गोष्ट मुलीला सांगितल्यावर ती संतापली, एवढेच नव्हे तर चिडून म्हणाली–"अब्बाजान! या सुलतानाशी मी नाही लग्न करणार! कारण हा सुलतान आपल्या इतर बेगमां-सारखा मला सुद्धा एक बटकी करून टाकील!"

ही गोष्ट थोरल्या वजिराने सुलतानाला सांगतांच तो उग्ररूप घेऊन म्हणाला– "मी बळजबरी करून का होईना, तुझ्या मुलीशी लग्न करणार! मला कोण अडवितो, पाहातों!"

आतां राजधानीत राहणं धोक्याचं आहे, असा विचार करून वजीर व त्याची मुलगी घोड्यांवर बसून शहर सोडून निघाले. ती गोष्ट हेरांकडून सुलतानाला कळली. तो आपल्या अंगरक्षकां बरोबर त्या दोघांचा पाठलाग करू लागला.

एका तासानंतर सुलतान वजिराला व त्याच्या मुलीला पकडू शकला. नंतर त्याने निर्दयपणे वजिराची मान उडविली आणि त्याच्या मुलीला वरून राजधानीत आला.

"कायग, तुला इतकी घमेंड का! तू माझ्या सारख्या सुलताशी लग्न करायला नाकारतेस का? तुला आतां कोण वांचविणार?" सुलतानाने वजिराच्या मुलीला संतापून विचारले.

"मी काही करू शकणार नाही. माझं रक्षण तो अल्ला वाला करील!" वजिराची मुलगी म्हणाली.

ही गोष्ट घडली त्याच्या दुसऱ्याच दिवशी सुलतानाला हेरांनी येऊन, राज्याच्या एका भागात प्रजेने बंड केल्याची बातमी सांगितली. लगेच त्याने थोरल्या वजिराच्या मुलीला पळू न देतां तिचे रक्षण करण्याची जबाबदारी धाकट्या वजिरावर टाकली आणि स्वतः सैन्य घेऊन बंड चिरडून टाकायला गेला.

वजिराच्या मुलीला अंतःपुरातल्या एका लहानशा खोलीत डांबून ठेवण्यात आले. तिचे रूप खिडकीतून पाहून धाकटा वजीर स्वतःच तिच्यावर भाळला. त्याने आपल्या एका विश्वास पात्र दासीला वजिराच्या मुलीकडे पाठविले.

ती दासी तिला म्हणाली–"माझ्या मालकांचे मन तुझ्यावर बसले आहे! त्यांचे एक उद्यान येथून जवळच आहे! त्यांच्या बरोबर त्या फुलवाडीत छान फिरतां येईल. सुलतानाला ही गोष्ट कळणे शक्यच नाही!"

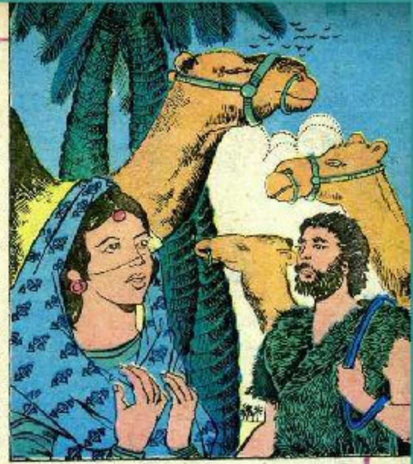
ते ऐकून वजिराची मुलगी अत्यंत दुःखाने म्हणाली–"माझी तूर्तची स्थिती उद्यानात फिरण्यालायक आहे का ग? माझ्या वडिलांची मान माझ्या समोरच उडविण्यात आली. मला बळजबरीने आणून येथे डांबून ठेवले आहे! तू आपल्या मालकाला कधी असा निरोप पाठवू नका, असे सांग!"

धाकटा वजीर थोरल्या वजिराच्या मुलीने जे सांगितले ते ऐकून घाबरला, 'तिने ही गोष्ट सुलतानाला सांगितली तर आपल्याला शिक्षा सुटणार नाही. म्हणून सुलतानाने परतल्यावर 'वजिराची मुलगी कशी आहे रे?' विचारल्या बरोबर म्हणाला–"प्रभो! ती आपली बेगम होण्यलायक नाहीच तुम्ही तिकडे गेलात, आणि तिने एका दासीला माझ्याकडे पाठविले, म्हणे ती माझ्या बरोबर आणखी कोणत्याही देशात पळून जायला तयार आहे! तिकडे जाऊन लग्न करून घेऊन आनंदाने राहतां येईल, म्हणे! मी ते मान्य तर केलेच नाही व तिला खूप रागावलों!"

सुलतानाला भयंकर राग आला. म्हणाला–"अस्सं! तरमग या चांडाळणीचा वध कसा करावा, म्हणतोस? तिच्या शिरच्छेद करावा की तिला जिवंत पुरून टाकावे?"

धाकटा वजीर काही उत्तर देणार, इतक्यात एक म्हातारा नोकर म्हणाला–"सुलतान, अशी घाई करू नये. तिला कोठे तरी वाळवंटात सोडून द्यावे! तेथे तिने मरावे की जगावे हे तो परवरदीगार अल्ला ठरवील!"

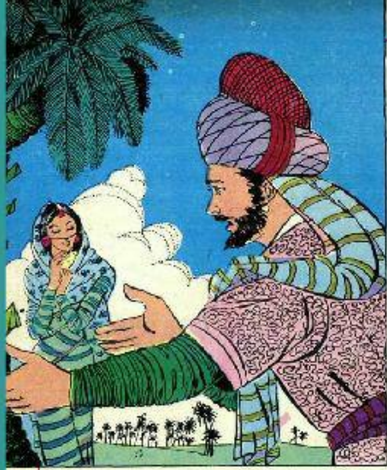
"ठीक! तरमग तसेच करा." सुलतानाने हुकूम सोडला.

शिपायांनी तिला एका वाळवंटात, जेथे वाळूचे डोंगर व दऱ्या होत्या अशा भयंकर प्रदेशात नेऊन सोडले. वजिराची मुलगी आकाशाकडे हात उचलून अल्लाची करुणा भाकू लागली. तेव्हां तिला त्यावेळी एका उंट वाल्याने पाहिले.

तो वजिराच्या मुली जवळ येऊन म्हणाला–"बाई, तुम्ही माझ्या घरी या, तुम्हांला तेथे कोणतेही भय अगर भीती नाही!"

वजिराची मुलगी त्याचे आभार मानून म्हणाली–"अहो, मला येथेच राहू द्या. तहान भागवायला जवळपास कोठे पाण्याची जागा असेल तर ती दाखवा, तेवढी कृपा पुरे!"

उंटवाला तिला एका मोठ्या तळ्याच्या काठी घेऊन गेला. ती तेथे एकटीच राहिली. तो उंटवाला जवळच्याच एका देशाच्या राजकुमाराचा नोकर होता. त्या राजकुमाराकडे मोठे सैन्य होते. नोकराने त्याला वजिराच्या मुली विषयी सांगितले.

तो राजकुमार लगेच तेथून निघाला व ती होती तेथे आला. त्या पूर्वी राजकुमाराने इतक्या सुंदर स्त्रीला पाहिले नव्हते.

तिच्या जवळ जाऊन राजकुमार आपली ओळख सांगून म्हणाला–"तू शहरांत येऊन माझं आतिथ्य स्वीकारावे!"

वजिराच्या मुलीने नकार देत म्हटले–"मला याच तळ्याच्या काठी राहू द्या!"

राजकुमार आपल्या गावी परत गेला. परंतु त्याला त्या रात्री झोप लागली नाही. वजिराच्या मुलीला एकटी वाळवंटात राहाली तर धोका होण्याची शक्यता आहे असे राजकुमाराला वाटले.

तो दुसऱ्या दिवशी त्या तळ्याच्या काठी गेला व एका झाडाखाली बसला. सकाळी उठल्यावर वजिराची मुलगी त्याला पाहून चकित झाली. तिने त्याला विचारले–"तुम्ही राज्याचे मालक! राज्य सोडून असे वाळवंटात येऊन राहणं धोक्याचं आहे. तुम्ही परत जाऊन आपल्या राज्याची व्यवस्था पहा!"

"तू म्हणतेस ते खरे आहे! परंतु तू माझ्याशी लग्न करायला मान्य केल्या शिवाय मी राजधानीत परत जाणार नाही." राजकुमार म्हणाला.

ते उत्तर ऐकून वजिराची मुलगी अश्रू ढाळून–"माझे रक्षण करण्याच्या प्रयत्नात माझ्या वडिलांचा निर्घृण खून झाला. त्यांनी इमाने इतबारे नोकरी करून ही त्या सुलतानाने त्यांचा खून केला. त्याचा प्रतिकार होईपर्यंत मी लग्नाचा विचारच करणार नाही." वजिराची मुलगी म्हणाली.

नंतर तिने त्या राजकुमाराला जे घडले होते ते सर्व सांगितले.

लगेच तो राजकुमार राजधानीत परतला आणि आपल्या सेनापती बरोबर एक मोठे सैन्य देऊन तबरिस्तानावर स्वारी करायला पाठविले. सेनापतीने तबरिस्तानच्या सुलतानाला आणि त्याच्या वजिराला कैद करून राजकुमारा समोर हजर केले.

राजकुमार दोघां कैद्यां बरोबर वजिराच्या मुलीकडे आला तेव्हां तिने त्याचा शिरच्छेद करण्याऐवजी त्याला वाळवंटात सोडून द्यायला सांगितले, त्या म्हाताऱ्या नोकराला घेऊन यायला सांगितले. सैनिकांनी त्या नोकराला गौरवपूर्वक आणून वजिराच्या मुलीची भेट करून दिली.

त्या कैद्यां बरोबर राजकुमार आणि वजिराची मुलगी राजधानीत आले. तेथे तिने धाकट्या वजिराला जे घडले ते सर्व खरेखरे सांगायला सांगितले. वजीराने प्राणभयाने थरथर कांपत त्याने सुलतानाला खोटे सांगितल्याचे कबूल केले.

राजकुमाराने वजिराला वाळवंटात सोडून यायला सैनिकांना आज्ञा केली. काही काळ लोटल्यावर त्या वाटेने जाणाऱ्या व्यापाऱ्यांना त्याचे प्रेत दिसले.

आतां सुलतान सुद्धां राजकुमाराच्या हुकमाने कुत्र्याचे मरण मेला. निर्दोष थोरला वजीर ज्या तऱ्हेने कत्तल होऊन मेला त्याच तऱ्हेने राजकुमाराने सुलतानाचा शिरच्छेद केला.

म्हाताऱ्या नोकराला राजकुमाराने आपल्या राज्यातील एका भागाचा अधिकारी तर नेमलाच त्याच बरोबर त्याला पुष्कळ मोठे इनाम देऊन त्याचा गौरव केला.

फार पूर्वी निर्दयपणे मारल्या गेलेल्या पित्याच्या वधाचा प्रतिकार झाल्यानंतर वजिराची दुःखी मुलगी आनंदाने हसली. आतां ती आपल्याशी लग्नाला तयार होईल असे वाटून राजकुमाराला ही आनंद झाला.

